m_econ_2025_

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент VI курсу, групи 672-2
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
Ривак Михайло Петрович_____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Олексин Артур Григорович____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ___ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Ривак М.П. Удосконалення інструментів регулювання банківського сектору. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024. 71 с.

У кваліфікаційний роботі проведено дослідження регулювання банківського сектору Національним банком України за допомогою монетарних інструментів на нормативів. Розглянуто етапи впровадження та специфіку застосування інструментів регулювання банківського сектору. Проведено аналіз дієвості інструментів регулювання НБУ у сфері банківського сектору України в цілому та на окремих системно важливих банків. Розглянуті напрями удосконалення механізму регулювання банківського сектору Національним банком України.

Ключові слова: банківська діяльність, банківський сектор, банки, банківське регулювання, економічні нормативи.

ANNOTATION

Ryvak M.P. Improving the banking sector regulation instruments. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 «Finance, banking, insurance and stock market». Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024. 71 p.

The qualification work conducted a study of the regulation of the banking sector by the National Bank of Ukraine using monetary instruments on standards. The stages of implementation and specifics of the application of banking sector regulation instruments were considered. The effectiveness of the NBU's regulatory instruments in the banking sector of Ukraine as a whole and on individual systemically important banks was analyzed. The directions of improving the mechanism of banking sector regulation by the National Bank of Ukraine were considered.

Keywords: banking activity, banking sector, banks, banking regulation, economic standards.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.П. Ривак

ЗМІСТ

ВСТУП 4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ 7
1.1. Суть макропруденційної політики центрального банку та її вплив на банківський системний ризик 7
1.2. Суть, види та специфіка застосування інструментів регулювання банківського сектору 11
1.3. Етапи впровадження інструментів банківського регулювання в Україні . 17
Висновки до розділу 1 22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДІЄВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ 24
2.1. Оцінка впливу монетарних інструментів НБУ на банківський сектор України 24
2.2. Оцінка стану виконання вітчизняними банками економічних нормативів 35
2.3. Аналіз впливу регуляторних нормативів на діяльність окремих системно важливих банків 41
Висновки до розділу 2 53
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ 55
3.1. Пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі 55
3.2. Напрями поліпшення регулювання діяльності банківського сектору у сучасних умовах 59
Висновки до розділу 3 61
ВИСНОВКИ 62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 65

ВСТУП

Сучасний стан світової економіки характеризується як економічною, так і політичною нестабільністю на національному та глобальному рівнях. Зміни у напрямках розвитку світової економіки роблять функціонування всієї економічної системи непередбачуваним і важкопрогнозованим. Банківські установи виконують важливу роль у фінансовій системі, і стійкість окремих банків безпосередньо впливає на загальну стабільність фінансового середовища. Тому одне з ключових завдань сьогодні — визначити механізми та інструменти для регулювання банківської діяльності.

Останні роки банківська система України зазнала багатьох потрясінь, таких як повномасштабне вторгнення, окупація частини території, пандемія, реформи в банківському секторі, а також фінансові кризи 2007–2008 та 2014–2015 років. Ці фактори вказують на проблеми зі стійкістю банківської системи та підкреслюють потребу в ефективних змінах у регулюванні банківської діяльності. Актуальність цієї теми зростає також у контексті євроінтеграційних зусиль України.

Суттєвий внесок у вивчення специфіки регулювання банківської діяльності під час фінансових криз зробили такі науковці, як В.О. Міщенко, С.В. Науменкова, Я.М. Кузніченко, В.В. Лещенко, М.Д. Макаренко та інші. Проте питання застосування макропруденційних інструментів у банківському секторі України, зокрема використання сучасних міжнародно визнаних показників, залишаються недостатньо дослідженими.

Ця проблема зумовила мету дослідження, яка полягає в узагальненні суті банківського регулювання, а також в оцінці та характеристиці інструментів, що використовуються регулятором для формування ефективної системи банківського нагляду в Україні.

Відповідно, завданнями в межах дослідження є:

1. Сформулювати загальні принципи, типи та особливості регулювання в

банківському секторі.

2. Встановити методологічні основи для аналізу впливу регуляторних інструментів на розвиток банківської сфери.

3. Оцінити вплив монетарних інструментів, що використовуються НБУ, на еволюцію банківського сектора України.

4. Вивчити теоретичні аспекти застосування економічних нормативів як засобу для ефективного регулювання банківської системи.

5. Проаналізувати стан банківської системи України, а також рівень виконання економічних нормативів як на загальному рівні, так і в контексті окремих банків.

6. Визначити напрямки для вдосконалення регуляторної діяльності в банківській сфері.

7. Розробити пропозиції щодо підвищення рівня дотримання банками економічних нормативів.

Об'єктом дослідження є регуляторна функція Національного банку України у сфері регулювання банківського сектору.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів регулювання НБУ банківського сектору в Україні.

Методи дослідження. У процесі узагальнення специфіки розвитку інструментів, що забезпечують сталий розвиток банківської системи України, були застосовані такі наукові методи: аналіз та синтез, дедуктивний і індуктивний підходи, узагальнення та систематизація, а також прогнозування.

Інформаційна база дослідження складається з навчальних і наукових матеріалів, періодичних видань, а також робіт науковців і практиків, які охоплюють тему монетарних інструментів для забезпечення сталого розвитку банківської системи України.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що запропоновані автором перспективи регулювання Національним банком України банківського сектору у сучасних умовах.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох

розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 71 сторінка друкованого тексту, основний міст роботи викладено на 66 сторінках. Робота містить 11 таблиць та 3 рисунки, список використаних джерел включає 41 найменування.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

1.1. Суть макропруденційної політики центрального банку та її вплив на банківський системний ризик

Глобальна фінансова криза продемонструвала важливість прийняття регуляторної бази, спрямованої на вирішення системних фінансових ризиків. Хоча традиційне мікропруденційне регулювання спрямоване на забезпечення безпеки та надійності окремих фінансових установ, макропруденційна політика спрямована на підвищення стійкості фінансової системи.

Незважаючи на необхідність мікропруденційного підходу до регулювання, його недостатньо для забезпечення фінансової стабільності та запобігання фінансовим кризам. Таким чином, як у дослідницькій літературі, так і на арені формування політики дедалі більше уваги приділяється використанню макропруденційної політики для зменшення вразливості та ризиків у фінансових системах.

Макропруденційна політика передбачає використання заходів, які спрямовані на підвищення стійкості фінансової системи до шоків шляхом усунення виявлених системних ризиків. Макропруденційні органи контролюють фінансову систему, виявляючи ризики та вразливі місця, а також впроваджують заходи для забезпечення фінансової стабільності.

C. Borio пояснює, що: «макропруденція – це орієнтація або перспектива механізмів регулювання та нагляду» [30]. Це означає:

1. Калібрування регулювання та нагляду з загальносистемної або системної точки зору, а не з точки зору безпеки та надійності окремих установ на окремій основі.

2. Дотримуватись низхідного підходу, розробляючи бажаний стандарт

безпеки для системи в цілому, а звідти виводячи стандарт безпеки для окремих банківських установ у ній.

3. Брати до уваги той факт, що фактори ризику залежать від колективної поведінки фінансових установ (є ендогенними), а не є чимось поза їхнім впливом (екзогенні). Ціни на активи та макроекономіка не є даністю, оскільки вони можуть здаватися кожній окремій фірмі; вони систематично відображають рішення кожної фірми разом із рішеннями її контрагентів.

Відмінності в перспективах мікропруденційних та макропруденційних підходи розуміються широко. Макропруденційна політика зосереджується на сукупному ризику, що виникає внаслідок взаємодії між банківськими установами, ринками, інфраструктурою та економікою в цілому. Мікропруденційна політика зосереджена на ризиках в окремих банках, які прагнуть сприймати фінансову систему та економіку як даність. Ці два виміри пруденційної політики не призначені для заміни раціонального управління ризиками банківськими установами, які в ідеалі повинні інтерналізувати ризик потенційних втрат. Таблиця 1.1 чітко відображає відмінності в двох перспективах.

Таблиця 1.1

Порівняння макро- та мікропруденційних перспектив

Елементи	Макропруденційний	Мікропруденційний
Приблизна мета	обмежити кризу фінансової системи	обмежити кризу для окремих установ
Кінцева мета	уникнути витрат виробництва (ВВП)	захист споживачів (інвестора/вкладника)
Модель ризику	(частково) ендогенний	екзогенний
Кореляції та загальні експозиції між установами	важливо	не має значення
Калібрування пруденційного контролю	з точки зору загальносистемної кризи; зверху вниз	з точки зору індивідуальних ризиків установи; знизу вгору

Цілі макропруденційної політики полягають у зменшенні ризику настання

кризової ситуації у банківській системі та уникненні або зменшенні вартості такої кризи для реальної економіки. Простіше кажучи, макропруденційна політика спрямована на підвищення стійкості фінансової системи до потрясінь і обмеження накопичення ризиків у фінансовій системі. Зусилля спрямовані на виявлення системних ризиків для фінансових ринків, які можуть мати наслідки для реальної економіки, посилення стійкості фінансової системи для збереження фінансової стабільності та уникнення, наскільки це можливо, повторення нової кризи. Для досягнення цих цілей макропруденційна система потребуватиме регулярного моніторингу ризиків для стабільності фінансової системи, аналізу та оцінки сприяючих факторів, а також визначення відповідних політичних заходів для усунення цих ризиків та реалізації цих політик.

Макропруденційний підхід має два виміри: часовий вимір і перехресний вимір. Часовий вимір стосується того, як сукупний ризик у банківській системі розвивається з часом. Перехресний вимір стосується того, як ризик розподіляється між банківською системою в певний момент часу.

1. У часовому вимірі джерелом загальносистемних проблем є проциклічність фінансової системи, тобто ті механізми, які діють у банківській системі та між банківською системою та макроекономікою, і можуть генерувати посилені фінансові цикли та ділові коливання. У часовому вимірі метою макропруденційної політики є зменшення проциклічності у банківській системі за допомогою пруденційних інструментів, які будуть калібруватися відповідно до стадії економічного циклу.

2. У перехресному вимірі джерелом системного ризику є загальний ризик і взаємозв’язки у банківській системі, які можуть призвести до спільних банкрутств банківських установ, роблячи їх уразливими до загальних джерел ризику. У перехресному вимірі мета полягає в тому, щоб охопити загальносистемний ризик і відкалібрувати пруденційні інструменти відповідно до внеску окремої установи в системний ризик.

Банківські установи мають колективну тенденцію брати на себе надмірний ризик під час підйому та ставати надмірно ухиленим від ризику під час падіння.

Ця тенденція може, наприклад, проявлятися в проциклічності у трансформаціях левериджу та зрілості банківської системи. Це може призвести до концентрації на стороні активів на певних підприємствах, секторах чи продуктах або на стороні пасивів до опори на певні продукти або джерела фінансування. Ці сукупні позиції ризику навряд чи будуть взяті до уваги ані окремими банками в їх системах управління ризиками, ані регуляторними органами, які зосереджуються на балансах окремих банків. За цих обставин макропруденційний підхід до нагляду допоможе охопити ризики на системному рівні.

Окремі банківські установи навряд чи візьмуть до побічні ефекти своїх дій на інших учасників банківської системи (мережі), а також навряд чи візьмуть до уваги вплив дій інших на їхні баланси. Це призводить до ситуації, коли деякі ризики у банківській системі залишаються непоміченими або ігноруються. Цей мережевий ризик є зовнішнім фактором у системі в тій мірі, що жодна окрема організація, ймовірно, не вживе заходів для його усунення, хоча його несуть усі. Ці мережеві ризики часто є сильними, впливають на різні фінансово-кредитні установи та, ймовірно, посиляться з часом, що призведе до ситуацій надмірного левериджу або еволюції надто великих установ, щоб збанкрутувати.

Тобто, намагаючись убезпечити себе, банки та інші фінансові посередники з високим рівнем заробітної плати можуть поводитися таким чином, що разом підриває банківську систему. Наприклад, продаж активу, коли він виглядає ризикованим, може вважатися розумною реакцією для окремого банку та підтримується більшістю поточних норм. Але якщо багато банків зроблять це, ціна активів впаде, що змусить установи, які не схильні до ризику, продавати більше, що призведе до загального зниження цін на активи, вищої кореляції та волатильності на ринках, спіральних збитків і падіння ліквідності. Мікропруденційна поведінка може спричинити або погіршити системні ризики. Макропруденційний підхід до підвищення ризику полягає в тому, щоб розглянути системну поведінку в управлінні цим ризиком: чи це ризик ліквідності, чи в інтересах системи, якщо всі установи, незалежно від умов

ліквідності, продають той самий актив одночасно.

Ризик у банківській системі – це більше, ніж сукупність ризиків в окремих установах; це також ендогенні ризики, які виникають в результаті колективної поведінки інституцій. За допомогою багатьох інструментів, деяких регулятивних, інших ні, часто задля обачності, прозорості та чутливості до ризику, зростаючий вплив поточних ринкових цін посилить однорідну поведінку суб'єктів фінансової системи. Ці шляхи включають аналіз активів за ринковою оцінкою; ринкові міри ризику, встановлені регулятором, такі як використання кредитних спредів у внутрішніх кредитних моделях або нестабільність цін у моделях ринкового ризику; і все більше використання кредитних рейтингів, де сигнали рухаються повільніше, але позитивно корелюють з фінансовими ринками. Якщо виміряний ризик базується на ринкових цінах або на змінних, пов'язаних з ринковими цінами, він може сприяти системному ризику, оскільки учасники ринку стікаються в зони, які здаються безпечними. І виміряний ризик може бути дуже проциклічним, оскільки він падає під час зростання до бумів і зростає під час нестабільних падінь.

1.2. Суть, види та специфіка застосування інструментів регулювання банківського сектору

Успіх центрального банку у регулятивній політиці залежить від наявності відповідного та комплексного набору інструментів для усунення вразливостей, що виникають як через часові, так і внутрішньобанківські виміри. Успіх також залежить від своєчасного виявлення загроз – іншими словами, успіх системи раннього попередження (EWS) – і ефективне пом'якшення ймовірності та впливу нестабільності шляхом відповідного використання інструментів політики. Під час активації або деактивації інструментів політики питання, які можуть виникнути для розгляду, включають вибір інструментів, час і калібрування.

Інструменти регуляторної політики націлені на зниження системних ризиків як у часовому, так і в перехресному вимірі. Аналіз досвіду ряду

центральних банків у використанні макропруденційних інструментів, проведений Комітетом з глобальної фінансової системи та Міжнародним валютним фондом, свідчить про те, що їх практичне застосування може бути як широкомасштабним, так і ефективним. Для досягнення оптимальних результатів вибір конкретного інструменту має базуватися на факторах, що є характерними для кожної країни.

Макропруденційна політика спрямована на розробку та впровадження інструментів, які дозволяють зменшувати і контролювати системні ризики, що виникають протягом економічного циклу (так званий часовий вимір). Одночасно вона включає використання інструментів, що безпосередньо впливають на системний ризик, який зумовлений розміром, складністю та взаємозв'язками елементів фінансової системи (перехресний вимір).

Комплекс таких інструментів отримав назву «інструменти макропруденційної політики» або «макропруденційні інструменти». Варто відзначити, що часто ці терміни ототожнюють і використовують як синоніми. Проте деякі науковці [9, с. 59] пропонують розмежувати їх за змістом, вважаючи, що інструменти макропруденційної політики мають більш широке охоплення і можуть включати в себе макропруденційні інструменти. У світовій практиці існує кілька варіантів класифікації та переліку інструментів макропруденційної політики [19; 20].

Для подальшого дослідження ми скористаємося класифікацією макропруденційних інструментів, запропонованою Радою з фінансової стабільності, Міжнародним валютним фондом (МВФ) та Банком міжнародних розрахунків (БМР). На нашу думку, вона є найбільш прийнятною та змістовною для України. Згідно з позицією цих організацій, макропруденційна політика визначається через три основні елементи [21]:

– «мета: обмеження системного ризику, тобто ризику виникнення поширених збоїв у наданні фінансових послуг, які мають серйозні негативні наслідки для всієї економіки;

– сфера застосування: основна увага фінансовій системі загалом (у

тому числі взаємодії між фінансовим і реальним секторами), на відміну від її окремих компонентів (які займають іншу частину системи);

– інструменти та пов’язані з ними питання управління: використання насамперед пруденційних інструментів, каліброваних на цільові джерела системного ризику».

У рамках ухвалення своєчасних регуляторних рішень заходи повинні враховувати обидва виміри системного ризику – часовий та поперечний. Це означає, що розробники політики, беручи до уваги специфічні особливості країни, мають контролювати різні показники, які забезпечують різні перспективи розвитку загальносистемного ризику [11; 8].

Багато країн застосовували різноманітні показники та моделі для оцінки системних ризиків. Експерти робочої групи G20 представили класифікацію основних підходів до вимірювання цих ризиків [21]:

– «сукупні показники дисбалансів: для їх розрахунку використовують макроекономічні дані або показники балансу банків (наприклад, обсяги кредитування, ліквідності, валютний ризик, а також галузеві чи зовнішні дисбаланси);

– показники кон’юнктури ринку, які характеризують події, що відбуваються на фінансових ринках і можуть призвести до стресових ситуацій, тобто є індикаторами фінансового стресу;

– показники концентрації ризику в системі, які дають змогу виміряти поперечний переріз системного ризику і характеризують канали ланцюгової реакції та посилення. Крім основних заходів, а саме визначення розміру й концентрації ризику, вони охоплюють конкретніші ризики й вказують на взаємопов’язаність фінансових інститутів (у тому числі небанківських), секторів економіки та ринків;

– стрес-тестування: національні органи та міжнародні установи вдосконалюють інструменти проведення стрес-тестів фінансової системи загалом».

Інструменти, розроблені для оцінки стійкості окремих фінансових установ,

можуть бути адаптовані для проведення стрес-тестів фінансових систем шляхом розширення методології з метою:

1. Включення динаміки ринку в умови екстремальних сценаріїв та підсилення ефектів, що виникають внаслідок мережевих взаємодій.

2. Покращення оцінки взаємодії між стресом у фінансовій системі та реальним сектором економіки, шляхом створення інтегрованих систем моніторингу.

Попри те, що описані показники та підходи є корисними самі по собі, їх часто можна об'єднувати в комплексні системи моніторингу (такі як інструментальні панелі, теплові карти тощо), а іноді навіть у зведені показники. Корисність конкретних показників залежить від ряду специфічних факторів, характерних для кожної країни.

Таким чином, країни обирають найбільш прийнятний набір інструментів відповідно до своїх внутрішніх умов. Аналіз сигналів від індикаторів також має враховувати ширший економічний контекст. Для ефективного впровадження макропруденційної політики кожній країні необхідно виявити та розробити специфічний набір інструментів і оперативних керівних принципів для їх використання, включаючи так зване калібрування. Однак на сьогоднішній день не існує єдиної теоретичної основи для цього процесу.

У табл. 1.1 представлено набір інструментів, рекомендований Радою з фінансової стабільності, Міжнародним валютним фондом і Банком міжнародних розрахунків, згрупований за відповідними напрямами дії.

Описуючи конкретний інструмент макропруденційної політики, важливо звертати увагу на його основний напрямок дії. Проте, незалежно від цього напряму, всі інструменти мають спільну мету: виявляти, попереджувати та зменшувати системні ризики, що можуть впливати на фінансову систему в цілому. Слушною є думка С. Р. Мойсеєва про те, що: «інструменти ма кропруденційної політики – це методи регулювання (норми, вимоги, інші засоби), котрі застосовуються в її рамках із метою управління системними ризиками фінансового сектору» [16].

Таблиця 1.1

Макропруденційні інструменти визначені Радою з фінансової стабільності, Міжнародним валютним фондом і Банком міжнародних розрахунків

Напрям дії	Вид
Кредитування	1. Нормативи достатності капіталу. 2. Граничне співвідношення виплат за кредитом і доходу позичальника (Debt service-to-Income ratio). 3. Динамічні норми резервування на можливі втрати від надання кредитів. 4. Ліміти на маржу. 5. Обмеження обсягу і темпів зростання кредитування. Граничне співвідношення кредиту і вартості застави (Loan-to-Value ratio).
Вразливість фінансової системи	1. Політика відкритості даних 2. Додаткові вимоги до капіталу з урахуванням системної важливості банків.
Системний ризик	1. Обмеження нецільового фінансування. 2. Обмеження щодо невідповідності строків погашення пасивів та активів. 3. Обмеження на відкриті валютні позиції. 4. Обмеження на кредитування в іноземній валюті.

Отже, до переліку цих інструментів належать як рекомендації МВФ, так і різноманітні показники та моделі для оцінки системних ризиків, які були розроблені експертами G20. Адже для обох категорій основна мета зосереджена на системних ризиках, їх запобіганні, зменшенні та пом’якшенні негативних наслідків.

Виходячи з аналізу наведених інструментів, можемо запропонувати власну класифікацію, розділивши їх на дві основні групи: індикативні та регулятивні.

Основна відмінність між цими групами полягає у характері їх впливу на системний ризик. Комплекс індикативних інструментів є досить ефективним і націлений на раннє виявлення кризових ситуацій. Ці інструменти виконують роль сигналів, що вказують на можливу появу системного ризику та загрозу для

всієї фінансової системи. Саме раннє виявлення кризових умов значно знижує ймовірність негативних наслідків і допомагає ухвалити обґрунтовані рішення щодо запобігання та протидії системним ризикам. Проте, на нашу думку, недоліком індикативних інструментів є їхня нездатність безпосередньо протистояти ризикам і запобігати їм. Отже, основна функція цієї групи полягає у наданні сигналів для ухвалення регулятивних рішень.

Яскравим прикладом індикативних інструментів є індикатори фінансової стійкості (financial stability indicators) банківської системи, які розраховуються і поширюються з метою використання в макропруденційному аналізі. Такий аналіз передбачає оцінку та контроль сильних сторін і вразливих місць фінансових систем з метою підвищення фінансової стійкості, а також зниження ймовірності краху всієї фінансової системи.

Разом із показниками концентрації ризику в системі ці індикатори здатні лише попереджати регулятора про можливість настання ризику чи навіть краху фінансової системи. Однак, як зазначалося, вжити заходів із метою пом’якшення наслідків або нейтралізації ризику за їх допомогою неможливо. Це підкреслює важливість наявності регулятивних інструментів, які можуть реалізовувати активні дії для запобігання системним ризикам.

Таким чином, макропруденційна політика потребує проведення моніторингу та оцінювання ризиків, котрі загрожують фінансовій стабільності. У зв’язку з цим важливо узгоджувати цілі такої політики з відповідними інструментами й показниками. Індикативні інструменти відіграють подвійну роль: з одного боку, вони дозволяють контролювати ймовірні ризики у фінансовій системі, а з другого – служать орієнтиром для прийняття подальших рішень.

Регулятивні інструменти мають значну перевагу, оскільки вони передбачають втручання в діяльність фінансових інститутів та всіх елементів фінансової системи з метою виконання регулятивної функції. На відміну від індикативних, регулятивні інструменти використовуються для попередження та згладжування наслідків системного ризику. Це дозволяє не лише виявляти

потенційні загрози, але й вживати конкретних заходів для забезпечення стабільності фінансової системи. Таким чином, ефективна макропруденційна політика повинна поєднувати як індикативні, так і регулятивні інструменти для комплексного управління ризиками.

Таким чином, індикативні інструменти певною мірою відповідають на запитання «Що відбувається?» у фінансовій системі, тоді як регулятивні – «Що треба робити?» для недопущення чи стабілізації ситуації. Наприклад, контрциклічний буфер капіталу є яскравим прикладом регулятивного інструменту. Використання цього буфера має на меті захист банківського сектору від акумулювання ризиків у періоди кредитної експансії. Він призначений для стримування кредитної активності банків під час економічного піднесення, а також стимулювання економіки в періоди спаду. Це дозволяє зменшити проциклічність кредитування, що є критично важливим для підтримання стабільності фінансової системи в цілому.

Завдяки використанню таких регулятивних інструментів, як контрциклічний буфер капіталу, регулятори мають змогу активніше управляти фінансовими ризиками, забезпечуючи при цьому гнучкість і стійкість банківської системи в умовах змінних економічних умов.

1.3. Етапи впровадження інструментів банківського регулювання в Україні

В Україні макропруденційні інструменти почали застосовуватися на початку 2000-х років після введення економічних нормативів для банків (більшість з яких базувалися на регулятивному капіталі, запропонованому ще в рамках Базель I). За рекомендаціями МВФ передбачалося проведення щоквартального розрахунку індикаторів фінансової стійкості. Однак, ці заходи не змогли запобігти кризі 2008–2009 років. Це свідчить про те, що існуючі нормативи та індикатори не є достатньо ефективними для забезпечення стабільності фінансової системи в цілому [12; 14].

Політика Національного банку України (НБУ) зосереджена на

впровадженні ефективних інструментів макропруденційного регулювання [15].

Як свідчить досвід, дотримання базових нормативів щодо капіталу та ліквідності окремими фінансовими установами не завжди гарантує зменшення системних ризиків для фінансового сектора та економіки в цілому. У зв'язку з цим було прийнято рішення поступово впроваджувати та адаптувати в Україні інші інструменти, спрямовані на запобігання ризикам або зниження їхнього негативного впливу.

Окрім того, реформа фінансової системи, яку рекомендував Базельський комітет із банківського нагляду, передбачала запровадження нових нормативів для оцінки стійкості банків, зокрема коефіцієнта покриття ліквідності (Liquidity Coverage Ratio), чистого стабільного фондування (Net Stable Funding Ratio) та фінансового левериджу. Хоча ці інструменти здебільшого мають індикативний характер, їх практична цінність полягає в тому, що вони можуть слугувати зовнішніми показниками стійкості банків, особливо у випадках проблем із ліквідністю [7; 23].

Національний банк України також прийняв рішення про проведення стрес-тестування банківської системи, проте у період 2014–2016 років тестування пройшли лише 55 банків, що становить приблизно половину всієї системи.

Національний банк України встановлює мінімальні вимоги до регулятивного капіталу банків, які залежать від рівня ризиків, з якими вони стикаються. У 2020 році Національний банк України знизив мінімальні вимоги до регулятивного капіталу з 500 млн грн до 200 млн грн [7]. Однією з основних причин збільшення регулятивного капіталу українських банків є зміни в регуляторному середовищі, що виникли в результаті розвитку фінансової системи країни та впровадження міжнародних стандартів. Зокрема, відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду, українські банки повинні мати достатній рівень капіталу для забезпечення стійкості фінансової системи під час стресових ситуацій.

Іншими факторами, що сприяли зростанню регулятивного капіталу, є:

– розвиток банківського ринку: зростання конкуренції між банками

підвищує необхідність забезпечення їхньої надійності та фінансової стійкості;

– збільшення обсягів кредитування: збільшення кількості виданих банками кредитів супроводжується підвищенням ризику можливих втрат, що вимагає вищого рівня капіталу для покриття цих ризиків;

– зміни в законодавстві: задля підтримки стабільності фінансової системи та захисту клієнтів законодавчі ініціативи можуть передбачати вимоги до підвищення регулятивного капіталу банків.

Для забезпечення стабільності фінансової системи також застосовується макропруденційна політика, яка спрямована на попередження накопичення системних ризиків і підвищення стійкості фінансового сектора. Хоча вона не може повністю усунути системні ризики, її роль полягає у запобіганні їх накопиченню та зменшенні негативного впливу на систему.

У табл. 1.2 представлено найбільш поширені макропруденційні інструменти та визначено їхній поточний статус впровадження у політиці фінансового регулювання України.

Таблиця 1.2

Інструменти макропруденційної політики і статус їх використання в Україні

Вид інструменту	Статус використання в Україні		
	Так	Частково	Ні
Контрциклічний буфер (0-2,5)		+	
Обмеження на відкриті валютні позиції	+		
Буфер консервації капіталу 2,5%		+	
Буфер системного ризику (до 3%)		+	
Коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR)	+		
Буфери ліквідності			+
Буфер системної важливості до 2%	+		
Коефіцієнти співвідношення загальної суми кредиту та доходу (DTI)		+	
Коефіцієнти LTV (loan-to-value ratio)		+	
Коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)	+		
Стрес-тестування	+		

У 2020 році НБУ мав намір запровадити нові макропруденційні інструменти, однак через пандемію COVID-19 їх впровадження було відкладене. Зокрема, це стосується буфера консервації капіталу та буфера системної важливості.

У березні 2021 року до списку буферів капіталу, запроваджених у 2015 році (консервації, контрциклічного та системної важливості), було додано буфер системного ризику. Цей буфер має формуватися для пом'якшення впливу нециклічних системних ризиків.

Національний банк України мав повідомити про відновлення формування зазначених буферів у першому кварталі 2022 року, однак через російську військову агресію це не сталося. Для контролю за формуванням цих буферів було введено поняття «комбінований буфер капіталу», який відображає загальний обсяг буферів капіталу, що мають бути сформовані банками.

Контрциклічний буфер капіталу застосовується під час кредитного буму та зменшується або скасовується під час економічного спаду, коливаючись від 0 до 2,5%. Основним критерієм для активації або скасування буфера є розрив між темпами зростання кредитування та ВВП.

Буфер консервації капіталу забезпечує додатковий резерв у періоди економічної стабільності, що перевищує мінімальні обов’язкові вимоги до капіталу. Це дозволяє банкам покривати можливі втрати та підтримувати кредитування під час економічного спаду, зменшуючи проциклічність кредитної діяльності.

Буфер системної важливості для ключових фінансових установ підвищує їхню здатність покривати можливі втрати, що знижує ризик виникнення криз та зменшує їхній вплив на економіку. Цей буфер мав запрацювати з 2021 року, до якого системно важливі банки мали накопичити необхідний капітал. Його розмір визначається індивідуально для кожного банку на основі показників системної важливості. Незважаючи на відтермінування вимог щодо буферів капіталу через війну в Україні у 2022-2023 роках, Національний банк України радить банкам підтримувати існуючий запас капіталу для збереження стабільності фінансової

системи.

У 2021 році Національний банк України ввів буфер системного ризику, який призначений для створення додаткового запасу капіталу, що зменшує вразливість банків до довгострокових нециклічних системних ризиків. Якщо до банку одночасно застосовуються як буфер системної важливості, так і буфер системного ризику, то він зобов'язаний дотримуватися вимог більшого з них. Розмір буфера системного ризику коливається в межах від 0 до 3%.

Одним із важливих кроків для забезпечення фінансової стабільності системно важливих банків стало впровадження загальноприйнятого міжнародного нормативу для короткострокової ліквідності – коефіцієнта LCR (Liquidity Coverage Ratio). Цей коефіцієнт відображає частку ліквідних активів банку, яка необхідна для покриття понаднормового відтоку грошових засобів протягом 30 днів під час кризових ситуацій. Внаслідок переходу банків на розрахунок LCR були скасовані економічні нормативи миттєвої ліквідності (Н4) та поточної ліквідності (Н5) з 2 вересня 2019 року. Коефіцієнт LCR розраховується як відношення високоякісних ліквідних активів до чистого відтоку грошових активів за 30 днів і має бути більше ніж 100%.

Впровадження коефіцієнта LCR дозволить ефективніше управляти ризиками ліквідності, надаючи банкам можливість створити додатковий запас міцності для протидії відтоку капіталу та забезпечення безперебійної роботи, особливо під час процесу кредитування.

Ще одним важливим елементом для забезпечення банків довгостроковою ліквідністю стало введення нового макропруденційного нормативу – NSFR (Net Stable Funding Ratio), який було впроваджено НБУ з лютого 2020 року. NSFR необхідний для створення умов, які сприятимуть залученню довгострокових депозитів і одночасно зменшуватим залежність банків від короткострокового фінансування. Для визначення потреби у стабільних джерелах фінансування використовуються відповідні питомі ваги для різних категорій банківських активів та зобов'язань.

Ще одним важливим показником для контролю ліквідності банків є LDR

(відношення кредитів до депозитів, Loans to Deposits Ratio), який відображає здатність банку покривати збитки з позик і виконувати зобов'язання перед своїми клієнтами.

Серед інших важливих інструментів у боротьбі з циклічністю та забезпеченні стійкості фінансових установ варто зазначити максимальні ліміти на співвідношення суми кредиту до вартості забезпечення (loan-to-value, LTV) та максимальні ліміти на співвідношення суми боргу до доходу (debt-to-value, DTV). Хоча використання показників LTV та DTV в Україні не регулюється законодавчо і не є обов'язковим для фінансових установ, на практиці комерційні банки застосовують їх як додаткову гарантію для кредитора.

В Україні велика увага приділяється імплементації макропруденційних інструментів. Різноманіття впроваджених механізмів дозволить досягти позитивних зрушень у напрямку фінансової стабільності. Зокрема, нормативи LCR та NSFR відіграють ключову роль у переході від короткострокового контролю до нагляду за довгостроковим фінансуванням. Однак розширення застосування макропруденційних інструментів може призвести до тимчасових труднощів, пов'язаних із підвищенням вимог до капіталу, що, у свою чергу, збільшить потребу банків у додаткових фінансових ресурсах.

Висновки до розділу 1

В Україні процес запровадження та використання інструментів макропруденційної політики пов’язаний насамперед із упровадженням стандартів Базеля II та Базеля III. Ці міжнародні нормативи сприяють підвищенню фінансової стабільності та якості управління ризиками в банківському секторі. Використання комплексу цих інструментів дозволяє здійснювати ефективне регулювання банківської діяльності, забезпечуючи не лише стабільність, але й гнучкість системи.

Інструменти регулювання банківської діяльності мають різні цілі та механізми дії, але їхня спільна мета — забезпечити стійкість та ефективність

банківської системи, а також захистити інтереси вкладників. Державні регулятори використовують різні комбінації цих інструментів, щоб досягти балансу між забезпеченням стійкості банківської системи та підтриманням її розвитку та інновацій.

Зокрема, завдяки запровадженню таких інструментів, як буфери капіталу, коефіцієнти ліквідності, а також моніторинг фінансової стійкості, регулятори можуть не лише реагувати на потенційні ризики, але й проактивно впливати на стабільність фінансової системи. Це дозволяє забезпечити необхідний рівень довіри з боку вкладників і інвесторів, що є критично важливим для розвитку економіки в цілому.

Отже, банківське регулювання є складною, багатоаспектною категорією. З одного боку, це – функція державного управління, по відношенню до якого вона виступає засобом реалізації політики держави, а з іншого – управлінська діяльність, що має свої методи, інструменти та форми реалізації.

Банківське регулювання виконує важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи, контролюючи ризики та впроваджуючи відповідні норми та стандарти для банківських установ. Це включає в себе не лише моніторинг фінансової діяльності банків, але й впровадження макропруденційних інструментів, які сприяють зниженню системних ризиків.

Крім того, банківське регулювання має на меті захистити інтереси вкладників і забезпечити довіру до фінансової системи, що є ключовим для стабільності економіки. Таким чином, ефективне банківське регулювання вимагає комплексного підходу, що поєднує в собі як державні зусилля, так і активну участь фінансових установ у дотриманні встановлених норм і стандартів.

РОЗДІЛ 2
ОЦІНКА ДІЄВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка впливу монетарних інструментів НБУ на банківський сектор України

Проведемо оцінку сучасного стану використання монетарних інструментів для забезпечення стабільності розвитку банківського сектору України. Ключовими показниками впливу монетарних інструментів на розвиток банківського сектору України обрано: курс валюти (девальвація гривні) і рівень інфляції. Динаміка зміни показників середньорічного курсу валют (в доларах США) та інфляції в 2019 – 2023 роках наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка зміни середньорічного курсу валют та інфляції в 2019 – 2023 роках [41]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Курс валюти (девальвація гривні), грн за 1 дол. США	25,85	28,15	27,08	40,2	37,6
Рівень інфляції, %	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Темп зростання курсу валют, %	95,0	104,3	96,2	148,5	93,5
Темп зростання рівня інфляції, %	94,8	100,9	104,8	115,1	83,0

У 2020 році курс гривні до долара підвищився до 28,15 грн, що свідчить про девальвацію гривні.

У 2021 році курс знизився до 27,08 грн, але у 2022 році відзначено різке зростання до 40,2 грн, що відображає значну девальвацію на тлі економічних викликів. У 2023 році курс дещо знизився до 37,6 грн.

Темп зростання курсу валюти у 2019 році становив 95,0%, що означає зниження курсу гривні. У 2020 році темп зростання підвищився до 104,3%, а в 2021 році зменшився до 96,2%. Найбільше зростання відзначено у 2022 році (148,5%), що свідчить про різке падіння гривні. У 2023 році темп зростання знову знизився до 93,5%.

Рівень інфляції у 2019 році складав 104,1%, що свідчить про помірну інфляцію. У 2020 році він трохи зріс до 105,0%, а в 2021 році становив 110,0%. В 2022 році інфляція досягла 126,6%, що вказує на значне зростання цін. У 2023 році рівень інфляції знизився до 105,1%. У 2019 році темп зростання рівня інфляції складав 94,8%, що вказує на деяке зменшення інфляції. У 2022 році спостерігається зростання до 115,1%, що підтверджує підвищення інфляційного тиску. У 2023 році темп зростання знизився до 83,0%, що може свідчити про стабілізацію ситуації.

З даних табл. 2.1 видно, що з 2019 по 2023 рік в Україні спостерігалася тенденція до девальвації гривні та зростання інфляції, особливо в 2022 році, що було пов'язано з економічними труднощами та зовнішніми викликами. У 2023 році ситуація почала стабілізуватися, але рівень інфляції та курс валюти все ще залишалися високими.

Основні показники монетарних інструментів для забезпечення стабільного розвитку банківського сектору України включають: активи, кредитний портфель та депозитний портфель. Показники стану банківського сектору України за 2019 – 2023 роки представлені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка показників стану банківського сектору України за 2019 – 2023 роки [41]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
Загальні активи, млн грн	1532671	1819530	2053232	2351678	2944684
Темп зростання активів, %	112,7	118,7	112,8	114,5	125,2

1	2	3	4	5	6
Загальний кредитний портфель, млн грн	103181,4	966823	1065347	1036213	1024678
Темп зростання обсягу кредитного портфелю, %	93,9	93,1	110,2	97,3	125,2
Зобов’язання банків у іноземній валюті, млн грн	568621	648020	613334	799056	867623
Темп зростання зобов'язань банків у іноземній валюті, %	111,7	119,6	94,6	130,3	108,6

Аналіз показників табл. 2.2 свідчить про такі тенденції у розвитку банківського сектору України за період 2019 – 2023 років:

1. Спостерігається стійке зростання загальних активів банків. Активи зросли з 1,532 трлн грн у 2019 році до 2,944 трлн грн у 2023 році, що свідчить про динамічне збільшення обсягу активів банків. Темпи зростання активів коливаються в межах 112-125%, що вказує на стабільне нарощування банківських ресурсів, зокрема, суттєве прискорення темпів зростання у 2023 році до 125,2%.

2. Загальний кредитний портфель демонструє коливання протягом аналізованого періоду. У 2019-2020 роках він зменшився, що може свідчити про консервативну політику банків у наданні кредитів. Однак у 2021 році спостерігається відновлення, коли кредитний портфель виріс на 10,2%. У 2022-2023 роках темпи зростання були нестабільними: спад у 2022 році (97,3%) та знову зростання у 2023 році (125,2%). Це може бути пов'язано з економічною нестабільністю, впливом воєнних дій та політикою обережного кредитування.

3. Показники зобов'язань банків в іноземній валюті також демонструють зростання, особливо у 2022 році, коли темп зростання досяг 130,3%. Це може свідчити про збільшення залучення іноземної валюти та зростання валютних ризиків. У 2023 році темп зростання сповільнився до 108,6%, але загальний обсяг

зобов'язань продовжив збільшуватися, досягнувши 867,623 млн грн.

Загалом, показники свідчать про стійке зростання банківського сектора, хоча кредитний портфель відзначається деякими коливаннями, зумовленими зовнішніми економічними та політичними чинниками.

Темпи впливу інфляції на показники активів банківської системи за 2019 – 2023 роки наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Вплив інфляції на показники активів банківської системи за 2019 – 2023 роки [41]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
Загальні активи, млн грн	1532671	1819530	2053232	2351678	2944684
Рівень інфляції, %	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Реальний рівень активів банківської системи, млн грн	1469831,5	1728553,5	1847908,8	1726131,7	2794500,4
Відхилення реального рівня активів від фактичного показника за рахунок впливу інфляції, млн грн	-62839,5	-90976,5	-205323,2	-625546,3	-150183,6

Аналіз показників табл. 2.3 дозволяє виявити вплив інфляції на реальні активи банківської системи України в 2019-2023 роках. Реальний рівень активів банківської системи, скоригований на інфляцію, показує відмінну динаміку. Якщо в 2019 році реальні активи становили 1,469 трлн грн, то в 2022 році, через високий рівень інфляції, реальний рівень активів впав до 1,726 трлн грн, незважаючи на фактичне зростання активів. У 2023 році реальні активи знову виросли до 2,794 трлн грн. Відхилення реального рівня активів від фактичного відображає, на скільки зменшилась реальна вартість активів банків через

інфляцію. Найбільше відхилення спостерігалося в 2022 році (-625546 млн грн), що відображає суттєве знецінення активів через різке зростання інфляції. У 2023 році відхилення зменшилось (-150183 млн грн) через сповільнення інфляції до 105,1%.

Відхилення реального рівня кредитного портфеля банківської системи від фактичного показника за рахунок впливу інфляції представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Вплив інфляції на показники кредитного портфеля за 2019 – 2023 роки [41]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
Загальний кредитний портфель, млн грн	103181,4	966823	1065347	1036213	1024678
Рівень інфляції, %	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Реальний рівень кредитного портфеля банків, млн грн	98950,9	887131,9	958812,3	760580,3	972419,4
Відхилення реального рівня кредитного портфеля від фактичного показника за рахунок впливу інфляції, млн грн	-4230,5	-79691,1	-106534,7	-275632,7	-52258,6

Аналіз показників таблиці відображає динаміку кредитного портфеля банківської системи України в 2019 – 2023 роках з урахуванням впливу інфляції. З огляду на інфляцію, реальний кредитний портфель банків зменшився порівняно з фактичними показниками. Наприклад, у 2022 році реальний рівень портфеля склав 760580 млн грн, що значно менше за фактичні 1,036 трлн грн через високу інфляцію. У 2023 році реальний рівень кредитного портфеля дещо

відновився до 972419 млн грн. Відхилення реального кредитного портфеля від фактичного вказує на втрати в реальній вартості активів банківської системи через інфляцію.

Найбільші втрати спостерігалися у 2022 році (-275632 млн грн), що відображає значний вплив інфляції на кредитний портфель. У 2023 році відхилення зменшилось до -52258 млн грн завдяки зниженню інфляції. Кредитний портфель банків України зазнавав як номінальних коливань, так і значного впливу інфляції, особливо у 2022 році. Інфляція суттєво знижувала реальну вартість кредитного портфеля, що вимагає більш активної роботи з макроекономічними ризиками для підтримання стабільності банківської системи.

Відхилення реального рівня зобов'язань банків у іноземній валюті банківської системи від фактичного показника за рахунок впливу інфляції та середньорічного курсу валюти представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Вплив інфляції та середньорічного курсу валюти на рівень зобов'язань банків у іноземній валюті за 2019 – 2023 роки [41]

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6
Зобов'язання банків у іноземній валюті, млн грн	568621	648020	613334	799056	867623
Рівень інфляції, %	104,1	105,0	110,0	126,6	105,1
Реальний рівень зобов'язань банків у іноземній валюті, млн грн	545307,5	615619	552000,6	586507,1	823374,2
Відхилення реального рівня зобов'язань банків у іноземній валюті від фактичного показника за рахунок впливу інфляції, млн грн	-23313,5	-32401	-61333,4	-212548,9	-44248,8

1	2	3	4	5	6
Темп зростання курсу валюти, %	95,0	104,3	96,2	148,5	93,5
Рівень зобов’язань банків у іноземній валюті без впливу девальвації, млн грн	597052,1	620155,1	636640,7	411513,8	924018,5
Відхилення реального рівня зобов’язань банків у іноземній валюті від фактичного показника за рахунок впливу девальвації гривні, млн грн	28431,1	-27864,9	23306,7	-387542,2	56395,5
Реальний рівень зобов’язань банків у іноземній валюті від фактичного показника без впливу інфляції та девальвації, млн грн	573738,6	587754,1	575307,3	198964,9	879769,7

Аналіз показників таблиці, що відображає зобов’язання банків в іноземній валюті з урахуванням інфляції та девальвації гривні, показує наступне:

1. Зобов’язання банків у реальному вимірі з урахуванням інфляції відображають суттєве скорочення порівняно з фактичними показниками. Наприклад, у 2022 році реальний рівень склав лише 586507 млн грн, що на 212548 млн грн менше за фактичний рівень через вплив високої інфляції.

2. Протягом аналізованого періоду найбільше відхилення реального рівня зобов’язань за рахунок інфляції відбулося у 2022 році (-212548 млн грн), що свідчить про найсильніший вплив інфляції в цьому році. У 2023 році відхилення зменшилося до -44248 млн грн через зниження рівня інфляції.

3. Девальвація гривні найбільше вплинула на зобов’язання банків у 2022 році, коли темп зростання курсу валюти становив 148,5%, і зобов'язання банків у реальному вимірі без урахування девальвації знизились до 411513 млн грн, що вказує на значне знецінення валютних зобов'язань.

4. У 2022 році зобов'язання зменшились на 387542 млн грн через різке знецінення гривні. Проте у 2023 році спостерігається позитивне відхилення (+56395 млн грн), що свідчить про певне стабілізування курсу валют.

5. У 2022 році цей реальний рівень зобов'язань без впливу інфляції та девальвації знизився до 198965 млн грн, що свідчить про сильний вплив як інфляції, так і девальвації. Проте у 2023 році реальний рівень зобов'язань зріс до 879770 млн грн, що свідчить про поліпшення умов і стабілізацію економічної ситуації.

Зобов'язання банків у іноземній валюті протягом 2019 – 2023 років зазнали суттєвого впливу інфляції та девальвації гривні. Найбільший негативний вплив спостерігався у 2022 році через високу інфляцію та різке падіння курсу гривні, що призвело до значного зниження реальних зобов'язань банків. У 2023 році ситуація почала покращуватися, хоча вплив девальвації залишався помітним.

Рис. 2.1 демонструє динаміку основних процентних ставок Національного банку України (НБУ) за монетарними операціями з банками протягом 2019 – 2023 років, станом на кінець періоду.

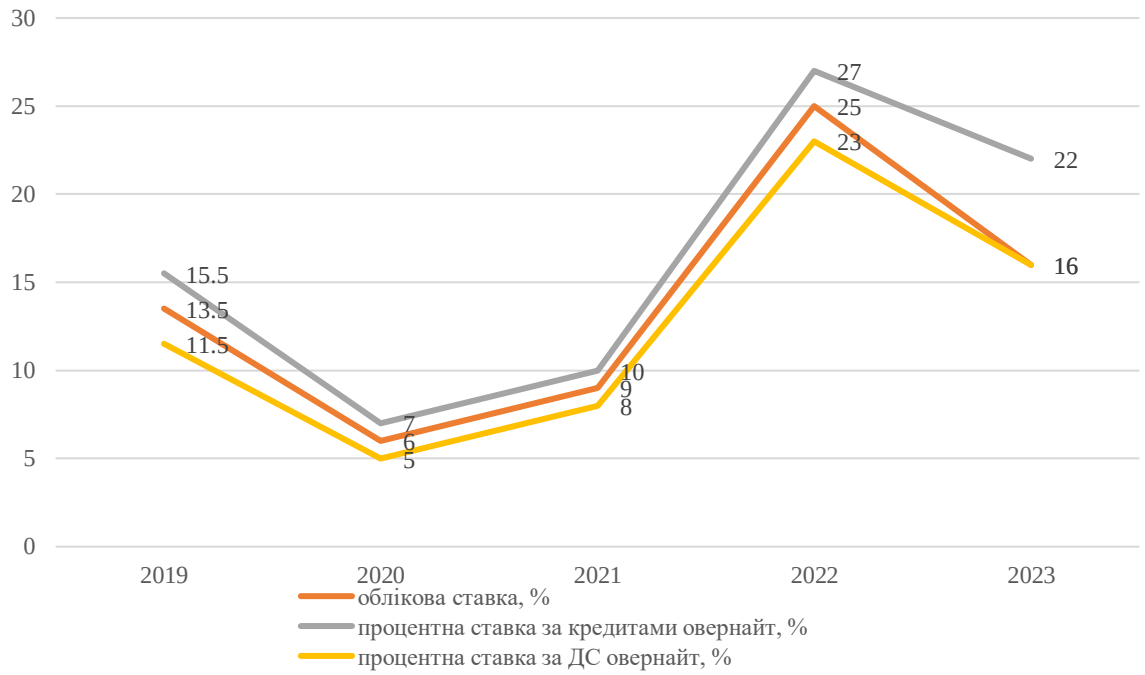

Рис. 2.1. Динаміка процентних ставок за монетарними операціями НБУ з банками за 2019 – 2023 роки, станом на кінець періоду [41]

Динаміка процентних ставок Національного банку України (НБУ) за 2019 –2023 роки відображає зміни в монетарній політиці, спрямовані на підтримку економічної стабільності, регулювання інфляції та забезпечення ліквідності банківської системи в умовах зовнішніх і внутрішніх економічних викликів.

1. Зниження ставок у 2019 – 2020 роках: у 2019 році ставки залишалися на високому рівні, що свідчило про стримуючу монетарну політику НБУ для боротьби з інфляцією; у 2020 році спостерігається суттєве зниження ставок (облікової до 6%, ставок за кредитами овернайт і депозитними сертифікатами – до 7% і 5% відповідно). Це стало реакцією на пандемію COVID-19, коли НБУ намагався стимулювати економіку шляхом здешевлення кредитних ресурсів і підтримки банківської системи в умовах різкого економічного спаду.

2. Низький рівень ставок 2021 року: у 2021 році ставки продовжували залишатися на відносно низькому рівні, що відображає намагання НБУ підтримати економічне відновлення після кризи, спричиненої пандемією; поступове зниження рівня інфляції дало змогу тримати ставки на нижчому рівні для стимулювання кредитування і розвитку економіки.

3. Різке зростання ставок 2022 року: у 2022 році відбувається різке підвищення процентних ставок: облікової – до 25%, кредитів овернайт – до 27%. Це було пов’язано з економічними та фінансовими наслідками повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Війна створила серйозні ризики для стабільності фінансової системи, що спонукало НБУ до жорсткої монетарної політики для стабілізації національної валюти, зниження інфляційного тиску та захисту банківської системи.

4. Зниження ставок 2023 року: у 2023 році спостерігається деяке зниження ставок: облікової до 16%, ставок за кредитами овернайт і депозитними сертифікатами – до 22% і 16% відповідно. Це вказує на певне поліпшення макроекономічних умов, а також стабілізацію інфляційних процесів і зниження термінової необхідності у надмірно жорсткій монетарній політиці.

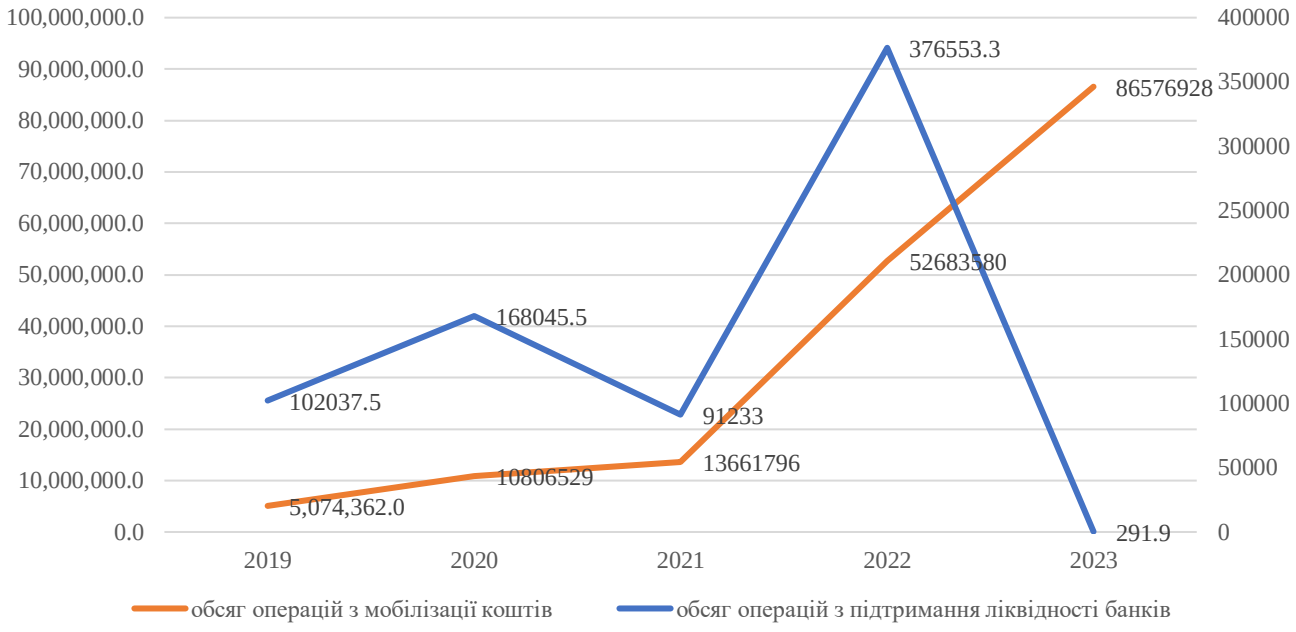
Фактори, які впливали на динаміку процентних ставок:

1. Інфляція: підвищення інфляції в періоди економічної нестабільності та її уповільнення під час стабілізації прямо впливають на рівень процентних ставок.

2. Військова агресія та кризи: повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році викликало шок для економіки, змусивши НБУ підвищити ставки для стабілізації гривні та підтримки фінансової системи.

3. Світові економічні умови: зовнішні фактори, такі як пандемія COVID-19 у 2020 році та глобальна рецесія, також змусили НБУ проводити гнучку монетарну політику для підтримки економіки.

З метою регулювання сталості банківської системи та підтримки банків в рамках монетарної політики Національного банку України використовував операції з підтримки ліквідності банків та мобілізації коштів банків. Річна зміна обсягів операцій з підтримки ліквідності банків наведена на рис. 2.2.

.

Рис. 2.2. Динаміка обсягів операцій НБУ з підтримки банків, млн грн [41]

Рис. 2.2 показує обсяги операцій Національного банку України (НБУ) з підтримки ліквідності банків за період 2019 – 2023 років. Обсяг операцій з мобілізації коштів показує поступове зростання протягом усіх років, особливо

значне збільшення у 2023 році. З 5,1 трлн грн у 2019 році цей показник досягнув майже 865 трлн грн у 2023 році.

Обсяг операцій з підтримання ліквідності банків демонструє коливання. У 2019 році цей показник становив близько 102 млрд грн, після чого зростає у 2020 році до 168 млрд грн, падає в 2021 році до 91 млрд грн, а потім досягає піку у 2022 році (376 млрд грн). У 2023 році показник різко зменшився до майже 292 млрд грн.

Ця тенденція ілюструє різні стратегії НБУ щодо управління банківською ліквідністю в різні роки, зі значним збільшенням мобілізаційних операцій в останні роки та коливаннями у підтриманні ліквідності банків.

На обсяги операцій НБУ з підтримки ліквідності банків, як показано на рис. 2.1, вплинули кілька ключових факторів:

1. Через пандемію COVID-19 у 2020 році економіка України, як і світова економіка, зазнала значних потрясінь. Це вплинуло на банки, викликавши необхідність підтримки ліквідності. Відповідно, у 2020 році спостерігається зростання обсягу операцій НБУ з підтримки ліквідності банків до 168045,5 млн грн.

2. Економічні умови, зокрема, рецесія та інфляційні процеси в Україні, також вплинули на банківський сектор. У 2021 році, незважаючи на певне покращення ситуації, підтримка з боку НБУ зменшилась до 91233 млн грн, що може свідчити про тимчасову стабілізацію ситуації.

3. У 2022 році через війну та серйозну дестабілізацію економіки України відбулося різке зростання обсягу операцій НБУ з підтримки ліквідності банків до 376553,3 млн грн. Ця подія створила додатковий тиск на фінансову систему, і банки потребували значної підтримки для забезпечення нормального функціонування.

4. У 2023 році спостерігається значне зниження обсягів операцій до 291,9 млн грн. Це пов'язано з активізацією політики мобілізації коштів, яка демонструє значне зростання, а також зі зменшенням потреби у прямій підтримці банків через стабілізацію грошового ринку або адаптацію банків до нових умов.

5. У 2023 році значне зростання мобілізаційних операцій НБУ свідчить про те, що банки змогли адаптуватися до нових умов і самостійно регулювати свої показники ліквідності.

Загалом показники монетарної політики відображають реакцію НБУ на зовнішні та внутрішні економічні фактори та спрямована на балансування між стимулюванням економіки та контролем за фінансовою стабільністю.

2.2. Оцінка стану виконання вітчизняними банками економічних нормативів

Створення стійкої та розвинутої банківської системи неможливе без постійного нагляду центрального банку за діяльністю банків. У зв'язку з цим важливим є проведення регулярного контролю з боку НБУ щодо дотримання банками обов'язкових економічних нормативів. Своєчасна і професійна реакція на виникаючі ризики дозволяє центральному банку уникнути багатьох проблем у фінансовій системі. Рівень дотримання комерційними банками економічних вимог можна оцінити на основі наглядової статистики Національного банку України, що дозволяє провести аналіз стану банківської системи.

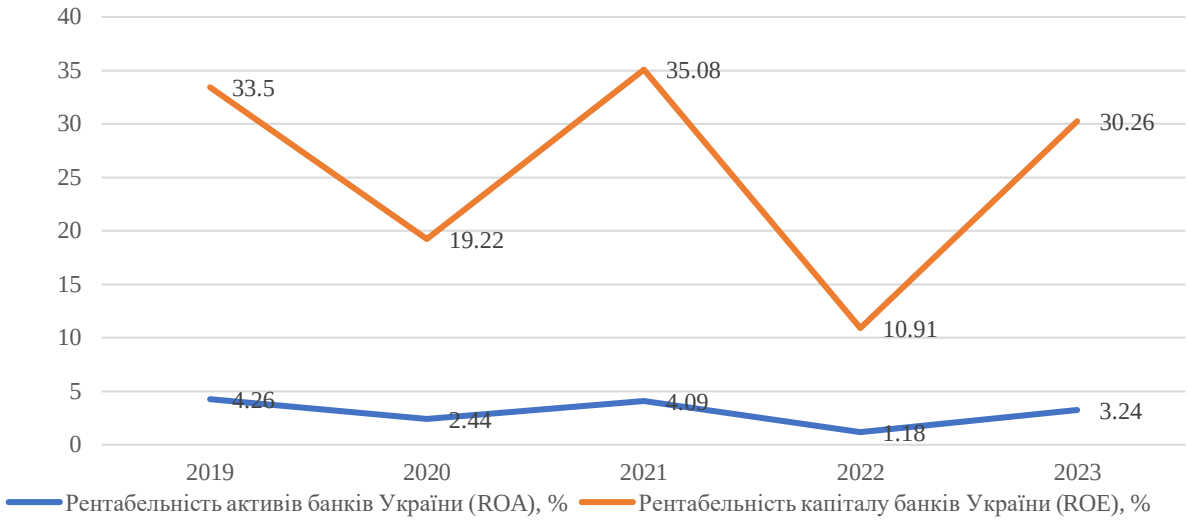
Основними показниками ефективності банківської діяльності є рентабельність активів (ROA) та рентабельність капіталу (ROE).

Рентабельність активів (ROA) банків – це фінансовий показник, який вимірює ефективність використання банком своїх активів для отримання прибутку. ROA показує, скільки чистого прибутку банк отримує на кожну одиницю вартості активів. Цей показник дає уявлення про те, наскільки ефективно банк керує своїми активами для отримання прибутку. Чим вищий ROA, тим більше прибутку приносить кожна одиниця активів банку.

Рентабельність капіталу (ROE) банків – це фінансовий показник, який вимірює ефективність використання власного капіталу банку для отримання прибутку. ROE показує, скільки чистого прибутку припадає на кожну одиницю власного капіталу банку. Цей показник відображає, наскільки ефективно банк

використовує свій капітал для створення прибутку. Чим вищий ROE, тим ефективніше банк працює з власними коштами, що є важливим критерієм для інвесторів та акціонерів.

На рис. 2.3 наведено значення коефіцієнтів рентабельності активів та капіталу загалом по банківському сектору за останні 5 років.

.

Рис. 2.3. Динаміка показників рентабельності активів (ROA) і рентабельності капіталу (ROE) банків України, % [41]

Рентабельність капіталу (ROE) у 2019 році склала 33,5%, а рентабельність активів (ROA) – 4,26%. Це був рік стабільного зростання банківської системи після попередніх криз, що позитивно позначилося на показниках прибутковості.

Різке зниження показників у 2020 році – ROE знизився до 19,22%, а ROA – до 2,44% пов'язано з негативними наслідками пандемії COVID-19, яка призвела до зниження активності у багатьох секторах економіки, зростання кредитних ризиків і зменшення банківських прибутків.

У 2021 році відбулося значне відновлення: ROE зріс до 35,08%, а ROA – до 4,09%. Це можна пояснити стабілізацією економіки після початкового шоку від пандемії, зростанням споживчої активності та збільшенням обсягів кредитування.

Показники 2022 року знову різко впали – ROE досяг 10,81%, а ROA –

1,81%. Основний вплив мала повномасштабна війна в Україні, що призвела до величезних збитків у багатьох секторах економіки, зростання ризиків та нестабільності банківської системи.

У 2023 році спостерігається часткове відновлення – ROE піднявся до 30,26%, а ROA – до 3,24%. Ці зміни обумовлені адаптацією банків до умов війни, стабілізацією макроекономічної ситуації та поступовим відновленням бізнес-активності.

Основними факторами впливу на динаміку рентабельності активів (ROA) і рентабельності капіталу (ROE) банків України були: макроекономічна ситуація (COVID-19 у 2020 році та війна в 2022 році) значно впливали на банківську систему та її прибутковість; зміни у кредитних ризиках – підвищення ризиків неповернення кредитів негативно позначалося на доходах банків; державна підтримка та реформи – у роки економічного підйому (2021, 2023) відбувалося відновлення післякризових явищ завдяки державним програмам і стабілізації ринків.

Щодо економічних нормативів – вони є обов'язковими для розрахунку й дотримання банками. Щоб забезпечувати ефективність функціонування банківські установи повинні строго їх дотримуватись, оскільки на їх основі визначають наявні ризики діяльності банківського сектору. Проведемо аналіз щодо дотримання економічних нормативів в умовах економічної нестабільності в цілому
по банківській системі (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка економічних нормативів банківського сектору з 2019 по 2023 роки, станом на кінець року [41]

Норматив			2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1			2	3	4	5	6
Н1	«Регулятивний капітал»	млн грн	147073,2	181880,5	213309,3	210409,1	269881,7

1			2	3	4	5	6
Н2	«Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу»	не менше 10 %	18,72	21,63	21,44	19,16	25,41
Н3	«Норматив достатності основного капіталу»	не менше 7%	13,28	15,51	14,45	13,08	14,67
Н7	«Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента»	не більше 25%	17,32	19,85	19,40	18,95	14,55
Н8	«Норматив великих кредитних ризиків»	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	120,54	84,60	70,75	88,08	58,14
Н9	«Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами»	не більше 25%	7,23	3,80	4,25	3,65	2,12
Н11	«Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою»	не більше 15%	0,0002	0,0002	0,0005	0,0000	0,0000
Н12	«Норматив загальної суми інвестування»	не більше 60%	0,14	0,12	0,10	0,02	0,01

Дані табл. 2.6 відображають динаміку основних економічних нормативів банківського сектору України за 2019 по 2023 роки. Основні тенденції можна підсумувати так:

1. Регулятивний капітал (Н1) демонстрував стабільне зростання. З 2019 по 2023 рік він збільшився з 147073,2 млн грн до 269881,7 млн грн, що вказує на посилення фінансової стійкості банків.

2. Норматив достатності регулятивного капіталу (Н2) залишався на досить високому рівні, значно перевищуючи мінімальну вимогу в 10%. Протягом

періоду цей показник коливався між 18,72% та 25,41%, що свідчить про достатню капіталізацію банків.

3. Норматив достатності основного капіталу (Н3) також перевищував мінімальне значення у 7%, проте показував певну нестабільність, зменшуючись з 15,51% у 2020 році до 13,08% у 2022 році, з подальшим підвищенням до 14,67% у 2023 році.

4. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) знизився з 17,32% у 2019 році до 14,55% у 2023 році, що свідчить про посилення контролю НБУ за концентрацією ризиків.

5. Норматив великих кредитних ризиків (Н8) зазнав значних коливань: після зниження з 120,54 у 2019 році до 70,75 у 2021 році, він знову підвищився до 88,08 у 2022 році, а потім знизився до 58,14 у 2023 році. Це пов'язано з регуляторними змінами та зусиллями зі зниження ризикованості операцій.

6. Норматив кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами (Н9) зменшився з 7,23% у 2019 році до 2,12% у 2023 році. Це відображає посилення вимог до прозорості операцій з афілійованими структурами.

7. Норматив інвестування в цінні папери (Н11) та норматив загальної суми інвестування (Н12) залишалися дуже низькими протягом всього періоду, що свідчить про обережну політику інвестування банків у цінні папери.

Загалом, можна відзначити зростання капіталізації та посилення нормативів ризик-менеджменту, що сприяло підвищенню стійкості банківського сектору України.

Зміни економічних нормативів банківського сектору України у 2019 – 2023 роках були зумовлені різними зовнішніми та внутрішніми факторами:

1. Економічні умови та макроекономічні чинники. Високий рівень інфляції, особливо у 2022 році, а також коливання валютного курсу впливали на вартість активів та зобов’язань банків. Це змушувало банки збільшувати регулятивний капітал для підтримки достатнього рівня адекватності. Пандемія COVID-19 у 2020-2021 роках та війна в Україні з 2022 року посилили економічну нестабільність, що призвело до підвищення ризиків у банківській системі. Це

спонукало банки збільшувати капітальні резерви та зменшувати ризиковані операції.

2. Регуляторні зміни з боку НБУ. Національний банк України проводив політику посилення вимог до банківської системи, зокрема щодо достатності регулятивного та основного капіталу (Н1, Н2, Н3). Це було зроблено для підвищення стійкості банків до можливих фінансових потрясінь. Відчутне зниження нормативу кредитного ризику на одного контрагента (Н7) та з операціями з пов'язаними особами (Н9) свідчить про більш жорсткі вимоги до управління ризиками. Банки мали знизити концентрацію кредитного ризику та зменшити залежність від пов'язаних структур. Різке зниження нормативів інвестування в цінні папери (Н11, Н12) є частиною стратегії НБУ щодо мінімізації ризикованих операцій в умовах економічної нестабільності.

3. Зміни в кредитній діяльності та ліквідності. Зниження великих кредитних ризиків (Н8) свідчить про те, що банки стали обережніше видавати кредити, щоб уникати надмірної концентрації ризиків. Це також було обумовлено необхідністю дотримання суворіших нормативів капіталу. Під час економічних криз банки прагнули зберігати високий рівень ліквідності, що призвело до зниження інвестицій у ризиковані активи, такі як цінні папери, та до збільшення регулятивного капіталу.

4. Структурні зміни у банківському секторі. В Україні відбулося скорочення кількості банків, що призвело до укрупнення окремих банківських установ і зміцнення їхніх позицій. Це вплинуло на зростання показників капіталізації. Банківський сектор проходив через суттєві зміни, зокрема реструктуризацію проблемних активів та поліпшення якості кредитного портфеля, що вплинуло на зниження деяких ризиків.

5. Зовнішні шоки та їхній вплив на банківську систему. Війна в Україні з 2022 року суттєво вплинула на банківську систему. Це призвело до необхідності підвищення капітальних резервів і до зменшення ризикованих кредитних операцій.

Підтримка з боку міжнародних організацій, таких як МВФ, та

впровадження міжнародних стандартів також вплинули на вимоги до капіталу та ризик-менеджменту.

Загалом, зміни в нормативних показниках свідчать про активну роль НБУ у регулюванні банківського сектору через підвищення вимог до капіталізації та управління ризиками в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

2.3. Аналіз впливу регуляторних нормативів на діяльність окремих системно важливих банків

Після проведення деталізованої діагностики стану банківської системи України доцільно здійснити конкурентний моніторинг між чотирьома системно важливими банками банківського сектору України. А саме, 2 державні банки: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк» та 2 приватні банки: АТ «Райффайзен Банк», АТ «УКРСИББАНК» (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Економічні нормативи НБУ у розрізі окремих системно важливих банків України за 2023 рік [41]

Норматив			АТ «Ощадбанк»	АТ КБ «ПриватБанк»	АТ «Райффайзен Банк»	АТ «УКРСИББАНК»
1			2	3	4	5
Н1	«Регулятивний капітал»	200 млн грн	27646436	64843346	19167954	17404012
Н2	«Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу»	не менше 10 %	16,57	21,75	22,06	52,81
Н3	«Норматив достатності основного капіталу»	не менше 7%	8,30	10,88	15,99	26,41
Н7	«Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента»	не більше 25%	7,44	5,47	14,69	14,81
Н8	«Норматив великих кредитних ризиків»	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	54,91	0,00	27,76	25,72

1			2	3	4	5
Н9	«Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами»	не більше 25%	0,08	0,00	1,01	1,03
Н11	«Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою»	не більше 15%	0,00	0,00	0,01	0,00
Н12	«Норматив загальної суми інвестування»	не більше 60%	0,01	0,00	0,01	0,00
Л13-1	«Ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції банку»	не більше 5%	185,3198	88,7571	3,7401	2,6010
Л13-2	«Ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції банку»	не більше 5%	0,0757	0,6985	0,5524	1,0017
LCRвв	«Коефіцієнт покриття ліквідністю за усіма валютами»	100%	280,2822	462,8319	228,6414	289,2903
LCRiв	«Коефіцієнт покриття ліквідністю в іноземній валюті»	100%	314,6141	266,0898	234,9970	242,2817
NSFR	«Коефіцієнт чистого стабільного фінансування»	не менше 100%	199,4815	185,2109	198,9144	338,2346

Аналізуючи рівень економічних нормативів в цілому по системі, необхідно вказати що нормативи LCRBB та LCRIB, NSFR, Л13-1 та Л13-2 не розраховуються.

Для аналізу динаміки показників економічних нормативів системно важливих банків України за 2023 рік порівняємо значення нормативів АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен Банк» та АТ «УКРСИББАНК» з їх нормативними значеннями, встановленими Національним банком України.

Загальні тенденції з аналізу нормативів системно важливих банків України за 2023 рік є такими:

1. Всі системно важливі банки демонструють стабільні показники, які перевищують нормативи Національного банку України за більшістю ключових економічних нормативів, що свідчить про загальну стійкість банківської

системи.

2. Банки мають значно вищий регулятивний капітал, ніж вимагається нормативами, що підкреслює їх здатність до подолання фінансових викликів.

3. Декілька банків, зокрема Ощадбанк і ПриватБанк, демонструють перевищення нормативу великих кредитних ризиків, що може вказувати на потенційні ризики в умовах волатильності ринку.

4. Звертає на себе увагу перевищення ліміту довгих відкритих валютних позицій у Ощадбанку та ПриватБанку, що може свідчити про вразливість до валютних коливань.

5. Всі банки мають показники ліквідності, які перевищують встановлені нормативи, що говорить про їх здатність забезпечувати свою платоспроможність в умовах змінних економічних умов.

В цілому, системно важливі банки (Ощадбанк, ПриватБанк, Райффайзен Банк, УКРСИББАНК) продовжують відповідати або перевищувати вимоги НБУ, що підтверджує їх надійність та фінансову стабільність в умовах сучасних викликів.

Загалом, системно важливі банки України демонструють стабільні показники, які перевищують нормативи НБУ за більшістю ключових економічних нормативів. Однак, варто звернути увагу на перевищення нормативу за великими кредитними ризиками (Н8) у декількох банках, а також на значне перевищення ліміту довгих валютних позицій (Л13-1) у Ощадбанку та ПриватБанку. Це вказує на потенційні ризики, пов'язані з валютними коливаннями та кредитуванням.

Оскільки діяльність системно важливих банків має значний вплив на стабільність усієї банківської системи, Національний банк України надає їм особливе значення. Банкрутство або неналежне функціонування такого банку може суттєво зашкодити фінансовій системі та економіці країни в цілому.

Розглянемо динаміку економічних нормативів системно важливих банків за 2019 – 2023 роки.

Виконання нормативів АТ «Приватбанк» протягом 2019 – 2023 років (на

кінець відповідного року) наведено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Динаміка нормативів АТ «Приватбанк» за 2019 – 2023 роки, % [41]

Норматив		2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
1		2	3	4	5	6
Н1	млн грн	19223588	35256911	40842924	54523488	64843346
Н2	не менше 10 %	14,15	28,09	18,33	23,78	21,75
Н3	не менше 7%	7,13	14,06	9,17	11,90	10,88
Н7	не більше 25%	16,64	9,62	8,01	6,37	5,47
Н8	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	32,04	0,00	0,00	0,00	0,00
Н9	не більше 25%	0,43	0,16	0,08	0,00	0,00
Н11	не більше 15%	0,06	0,06	0,01	0,00	0,00
Н12	не більше 60%	0,07	0,07	0,02	0,00	0,00
Л13-1	не більше 5%	233,4412	92,6895	86,2071	92,5844	88,7571
Л13-2	не більше 5%	1,3272	0,7120	1,1811	1,3178	0,6985
LCRвв	100%	268,26	278,23	258,8487	311,0103	462,8319
LCRів	100%	307,71	218,18	200,3644	260,1445	266,0898
NSFR	не менше 100%	-	-	156,5656	182,2410	185,2109

Аналіз динаміки нормативів АТ «ПриватБанк» за 2019 – 2023 роки дає можливість зробити такі висновки:

1. Протягом п'яти років спостерігається стабільне зростання регулятивного капіталу. У 2019 році його обсяг становив 19223588 млн грн, а в 2023 році збільшився до 64843346 млн грн. Це свідчить про позитивні зміни в діяльності банку, зміцнення фінансової бази та здатності до покриття можливих ризиків. Зростання капіталу на 236% за цей період вказує на активну політику з капіталізації.

2. Показник достатності капіталу демонструє коливання, досягнувши піку в 28,09% у 2020 році, що перевищує норматив у 10%. Хоча у 2021-2023 роках цей показник зменшився, він залишався на достатньому рівні (21,75% у 2023 році). Це свідчить про те, що банк продовжує підтримувати високий рівень капіталізації, що є важливим для забезпечення фінансової стабільності.

3. Показник достатності основного капіталу зріс з 7,13% у 2019 році до 10,88% у 2023 році, хоча і з коливаннями. Це відображає поступове покращення фінансової стійкості, але також вказує на необхідність подальшого зміцнення

основного капіталу для підвищення стійкості до кризових ситуацій.

4. Значення Н7 продемонструвало значне зниження з 16,64% у 2019 році до 5,47% у 2023 році, що свідчить про ефективне управління кредитними ризиками, зменшення концентрації кредитних ризиків на окремих контрагентах, що позитивно впливає на фінансову стійкість банку.

5. Н8 залишався на рівні 0.00% з 2020 року, що говорить про відсутність великих кредитних ризиків, що вказує на обережну кредитну політику та здатність банку уникати значних ризиків, пов’язаних з великими кредитами.

6. Значення Н9 знизилося з 0,43% у 2019 році до 0,00% у 2023 році. Це свідчить про уникнення кредитних ризиків з пов'язаними особами, що є позитивним сигналом для інвесторів та регуляторів.

7. Значення обох нормативів зменшилися до 0.00% у 2022-2023 роках. Це вказує на обережний підхід банку до інвестицій у цінні папери, що може свідчити про зменшення ризиків, пов'язаних з ринковими коливаннями.

8. Ліміт залишався на високому рівні в 2019 році (233,44%) і знизився до 88,76% у 2023 році, що вказує на покращення управління валютними ризиками та дотримання нормативних вимог.

9. Показники цього нормативу залишалися в межах 0,70-1,32% за весь період. Це свідчить про контрольовану політику щодо коротких валютних позицій.

10. Коефіцієнт LCRвв виріс з 268,26% у 2019 році до 462,83% у 2023 році, що свідчить про значне покращення ліквідності банку та його здатності покривати зобов’язання.

11. Хоча LCRів коливався, у 2023 році він становив 266,09%, що є свідченням адекватності ліквідності в іноземній валюті.

12. Значення NSFR зросло з 156,57% у 2022 році до 185,21% у 2023 році, що свідчить про надійність фінансування на тривалий термін.

Протягом 2019 – 2023 років АТ КБ «ПриватБанк» демонструє стабільне зростання ключових фінансових показників, що свідчить про успішну адаптацію до змін у фінансовому середовищі та зміцнення своєї фінансової позиції.

Зменшення кредитних ризиків, високий рівень ліквідності та дотримання нормативів НБУ вказують на надійність та стійкість банку, що є позитивним сигналом для його клієнтів та інвесторів. Банк продовжує ефективно управляти ризиками, що забезпечує його конкурентоспроможність на ринку.

Виконання нормативів АТ «Ощадбанк» протягом 2019 – 2023 років (на кінець відповідного року) наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка нормативів АТ «Ощадбанк» за 2019 – 2023 роки, % [41]

Норматив		2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Н1	млн грн	12355512	18132364	18017403	19427446	27646436
Н2	не менше 10 %	13,13	19,00	15,48	14,48	16,57
Н3	не менше 7%	9,66	13,14	11,83	10,52	8,30
Н7	не більше 25%	21,60	20,35	27,46	9,79	7,44
Н8	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	318,56	156,57	102,37	80,07	54,91
Н9	не більше 25%	0,56	0,40	0,36	0,26	0,08
Н11	не більше 15%	0,05	0,05	0,05	0,00	0,00
Н12	не більше 60%	0,14	0,14	0,14	0,01	0,01
Л13-1	не більше 5%	181,3623	119,9282	134,2071	214,8190	185,3198
Л13-2	не більше 5%	0,1730	0,0265	2,5192	0,0334	0,0757
LCRвв	100%	295,98	360,03	257,9796	312,4279	280,2822
LCRів	100%	157,37	232,97	149,6169	241,3965	314,6141
NSFR	не менше 100%	-	-	180,2006	177,3917	199,4815

Отже, можемо зробити такі висновки щодо динаміки нормативів АТ «Ощадбанк» за 2019 – 2023 роки:

1. Обсяг регулятивного капіталу АТ «Ощадбанк» зріс з 12355512 млн грн у 2019 році до 27646436 млн грн у 2023 році. Це збільшення свідчить про стабільне зміцнення фінансової бази банку, що підвищує його спроможність впоратися з потенційними ризиками.

2. Показник Н2 коливався в межах 13,13% у 2019 році до 16,57% у 2023 році. Хоча в 2021-2022 роках він знижувався, у 2023 році спостерігається відновлення, що свідчить про адекватність регулятивного капіталу щодо вимог НБУ.

3. Показник Н3 демонструє зниження з 9,66% у 2019 році до 8,30% у 2023

році, що вказує на потребу у зміцненні основного капіталу для підвищення стійкості до ризиків. Хоча норматив залишається вище мінімального рівня в 7%, тренд зниження потребує уваги.

4. Значення Н7 зменшилося з 21,60% у 2019 році до 7,44% у 2023 році. Це свідчить про ефективну політику управління кредитними ризиками, зокрема про зменшення концентрації ризиків на окремих контрагентах, що позитивно впливає на загальну фінансову стійкість банку.

5. Показник Н8 знизився з 318,56 у 2019 році до 54,91 у 2023 році, що вказує на помітне зменшення великих кредитних ризиків, що свідчить про обережний підхід банку до кредитування великих сум.

6. Норматив Н9 також знизився з 0,56% у 2019 році до 0,08% у 2023 році. Це говорить про те, що банк уникнув великих ризиків, пов'язаних із кредитуванням пов'язаних осіб, що підвищує довіру до його фінансової стійкості.

7. Значення Н11 залишалося на рівні 0,05% протягом 2019-2021 років, а з 2022 року знизилося до 0,00%. Н12 показує аналогічні результати. Це свідчить про обережний підхід банку до інвестування в цінні папери, що може вказувати на ризик-орієнтовану стратегію.

8. Показник Л13-1 коливався від 181,36% у 2019 році до 185,32% у 2023 році. Це свідчить про контрольовану позицію банку щодо довгих валютних ризиків, проте залишає простір для покращення.

9. Значення Л13-2 залишалося на низькому рівні, коливаючись від 0,17% у 2019 році до 0,08% у 2023 році. Це свідчить про обережну політику щодо коротких валютних позицій, що є позитивним для зменшення валютних ризиків.

10. Значення LCRвв показувало зростання з 295,98% у 2019 році до 280,28% у 2023 році, що вказує на здатність банку покривати свої зобов’язання, хоча спостерігається деяке зниження ліквідності.

11. Коефіцієнт LCRів зріс з 157,37% у 2019 році до 314,61% у 2023 році. Це свідчить про суттєве поліпшення ліквідності в іноземній валюті, що є позитивним для фінансової стійкості.

12. Значення NSFR, яке не обчислювалось у 2019-2020 роках, досягло 199,48% у 2023 році. Це свідчить про високий рівень стабільності фінансування на тривалий термін, що позитивно позначається на здатності банку витримувати фінансові труднощі.

Протягом 2019 – 2023 років АТ «Ощадбанк» демонструє позитивні зміни в ряді ключових фінансових показників. Зростання регулятивного капіталу, поліпшення показників ліквідності та зниження кредитних ризиків вказують на здатність банку адаптуватися до викликів ринку та зміцнювати свою фінансову стійкість. Однак деякі показники, такі як достатність основного капіталу, потребують подальшої уваги для забезпечення стабільності в умовах економічних нестабільностей.

Виконання нормативів АТ «Райффайзен Банк» протягом 2019 – 2023 років (на кінець відповідного року) наведено у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Динаміка нормативів АТ «Райффайзен Банк» за 2019 – 2023 роки, % [41]

Норматив		2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Н1	млн грн	10647030	10474033	12424693	15223152	19167954
Н2	не менше 10 %	19,13	18,04	13,71	18,62	22,06
Н3	не менше 7%	11,87	11,91	9,29	15,58	15,99
Н7	не більше 25%	10,43	15,12	14,27	15,18	14,69
Н8	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	20,66	64,82	35,85	67,06	27,76
Н9	не більше 25%	0,79	7,20	4,69	1,61	1,01
Н11	не більше 15%	0,80	0,80	0,80	0,01	0,01
Н12	не більше 60%	0,84	0,84	0,84	0,01	0,01
Л13-1	не більше 5%	0,1562	3,2918	1,4973	3,2731	3,7401
Л13-2	не більше 5%	1,1512	0,0014	0,4076	0,1663	0,5524
LCRвв	100%	197,66	286,15	219,0838	305,9589	228,6414
LCRів	100%	196,26	467,56	318,1802	333,6871	234,9970
NSFR	не менше 100%	-	-	122,3173	171,8394	198,9144

Аналіз нормативів АТ «Райффайзен Банк» за 2019 – 2023 роки дає можливість зробити такі висновки:

1. Обсяг регулятивного капіталу АТ «Райффайзен Банк» зріс з 10647030 млн грн у 2019 році до 19167954 млн грн у 2023 році. Це свідчить про позитивну

динаміку в зміцненні фінансової стабільності банку.

2. Показник Н2 коливався, зокрема знизився з 19,13% у 2019 році до 13,71% у 2021 році, а згодом зріс до 22,06% у 2023 році, що свідчить про покращення капітальної адекватності банку, що є позитивним знаком для інвесторів і регуляторів.

3. Значення Н3 залишалося на високому рівні, починаючи з 11,87% у 2019 році і досягнувши 15,99% у 2023 році, що демонструє стабільну позицію банку в частині основного капіталу, яка перевищує мінімальний норматив в 7%.

4. Показник Н7 варіювався в межах 10,43% у 2019 році до 14,69% у 2023 році, що показує поступове зменшення концентрації кредитного ризику на окремих контрагентах, що позитивно впливає на загальну стійкість банку.

5. Значення Н8 коливалося, зокрема з 20,66 у 2019 році до 27,76 у 2023 році, з піком у 2022 році (67,06). Це вказує на певну нестабільність в управлінні великими кредитними ризиками, але знизився до більш контрольованого рівня.

6. Показник Н9 показує зменшення з 0,79% у 2019 році до 1,01% у 2023 році, вказуючи на обережний підхід банку до кредитування пов'язаних осіб.

7. Значення Н11 залишалося на рівні 0,80% протягом 2019-2021 років, але знизилося до 0,01% у 2022-2023 роках. Аналогічні результати демонструє і Н12, що вказує на обережність банку в інвестуванні.

8. Показник Л13-1 коливався, досягнувши максимуму в 3,2918 у 2020 році, а в 2023 році склав 3,7401. Це свідчить про контрольовану політику щодо довгих валютних позицій, але показники залишаються високими.

9. Значення Л13-2 варіювалося, досягнувши максимального рівня 1,1512 у 2019 році і знизившись до 0,5524 у 2023 році, що вказує на більш консервативну політику щодо коротких валютних позицій.

10. Значення LCRвв показало зростання з 197,66% у 2019 році до 228,6414% у 2023 році, хоча відзначається незначне зниження в 2022 році. Це свідчить про високий рівень ліквідності банку, що позитивно впливає на його здатність виконувати зобов'язання.

11. Коефіцієнт LCRів показав позитивну динаміку, зростаючи з 196,26%

у 2019 році до 234,9970% у 2023 році. Це свідчить про покращення ліквідності в іноземній валюті, що є важливим аспектом для забезпечення фінансової стабільності.

12. Значення NSFR, яке не було відомо у 2019-2020 роках, досягло 198,9144% у 2023 році. Це свідчить про високу стабільність фінансування на тривалий термін, що позитивно впливає на здатність банку впоратися з можливими економічними труднощами.

Протягом 2019 – 2023 років АТ «Райффайзен Банк» демонструє загалом позитивну динаміку в ключових фінансових показниках. Зростання регулятивного капіталу, підвищення ліквідності та адекватності капіталу вказують на стабільність банку в умовах економічних викликів. Однак деякі показники, такі як управління великими кредитними ризиками, потребують уваги для зменшення потенційних ризиків у майбутньому.

Виконання нормативів АТ «УКРСИББАНК» протягом 2019 – 2023 років (на кінець відповідного року) наведено у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Динаміка нормативів АТ «УКРСИББАНК» за 2019 – 2023 роки, % [41]

Норматив		2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Н1	200 млн грн	6108440	7245446	8910845	12735303	17404012
Н2	не менше 10 %	24,13	24,48	20,26	41,55	52,81
Н3	не менше 7%	14,49	21,10	17,18	28,72	26,41
Н7	не більше 25%	24,99	19,99	18,60	10,21	14,81
Н8	не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу	108,57	233,45	214,64	21,66	25,72
Н9	не більше 25%	9,31	12,33	11,72	3,44	1,03
Н11	не більше 15%	0,79	0,02	0,02	0,00	0,00
Н12	не більше 60%	0,82	0,03	0,03	0,00	0,00
Л13-1	не більше 5%	2,9854	6,0518	4,4362	2,1623	2,6010
Л13-2	не більше 5%	0,6279	0,0528	0,0162	1,2060	1,0017
LCRвв	100%	328,82	249,90	253,7014	307,6355	289,2903
LCRів	100%	256,86	161,61	220,2725	286,7259	242,2817
NSFR	не менше 100%	-	-	171,6300	327,3504	338,2346

Досліджуючи нормативи АТ «УКРСИББАНК» за 2019 – 2023 роки, можна

побачити, що:

1. Обсяг регулятивного капіталу АТ «УКРСИББАНК» зріс з 6,108,440 млн грн у 2019 році до 17404012 млн грн у 2023 році, що свідчить про значне зміцнення фінансової основи банку.

2. Показник Н2 продемонстрував позитивну динаміку, зростаючи з 24,13% у 2019 році до 52,81% у 2023 році. Це свідчить про значну покращення капітальної адекватності, що перевищує мінімально необхідний рівень у 10%.

3. Значення Н3 показало коливання, починаючи з 14,49% у 2019 році і досягнувши 26,41% у 2023 році. Це вказує на стабільне управління основним капіталом, яке також перевищує мінімальний норматив в 7%.

4. Показник Н7 коливався, з 24,99% у 2019 році знижується до 14,81% у 2023 році. Це вказує на зменшення концентрації кредитного ризику на окремих контрагентах, що є позитивним для стійкості банку.

5. Значення Н8 знизилося з 108,57 у 2019 році до 25,72 у 2023 році, з піком у 2020 році (233,45). Це свідчить про значне зменшення ризику від великих кредитів, що покращує загальну фінансову стабільність.

6. Показник Н9 продемонстрував значне зниження з 9,31% у 2019 році до 1,03% у 2023 році, що вказує на обережний підхід до кредитування пов'язаних осіб і зменшення потенційних ризиків.

7. Значення Н11 залишалося на низькому рівні, зокрема зменшилося до 0% у 2022-2023 роках. Аналогічні результати демонструє і Н12, що свідчить про обережність банку в інвестуванні.

8. Показник Л13-1 коливався, досягнувши максимуму в 6,0518 у 2020 році, а в 2023 році знизився до 2,6010. Це вказує на контрольовану політику щодо довгих валютних позицій.

9. Значення Л13-2 варіювалося, зменшившись до 1,0017 у 2023 році, що свідчить про більш обережну політику банку щодо коротких валютних позицій.

10. Значення LCRвв показало позитивну динаміку, зростаючи з 328,82% у 2019 році до 289,2903% у 2023 році. Це свідчить про високий рівень ліквідності, незважаючи на деякі коливання.

11. Коефіцієнт LCRів демонструє зниження з 256,86% у 2019 році до 242,2817% у 2023 році, що може свідчити про деяке зменшення ліквідності в іноземній валюті.

12. Значення NSFR, яке не було відомо у 2019-2020 роках, досягло 338,2346% у 2023 році. Це свідчить про високу стабільність фінансування на тривалий термін, що є позитивним для загальної стійкості банку.

Протягом 2019 – 2023 років АТ «УКРСИББАНК» демонструє загалом позитивну динаміку в ключових фінансових показниках. Зростання регулятивного капіталу, підвищення ліквідності та адекватності капіталу вказують на стабільність банку в умовах економічних викликів. Проте, необхідно звернути увагу на деякі коливання в показниках, таких як управління великими кредитними ризиками, для зменшення потенційних ризиків у майбутньому.

Динаміка нормативів АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен Банк» та АТ «УКРСИББАНК» протягом 2019 – 2023 років свідчить про загальну стабільність і покращення фінансових показників, незважаючи на виклики, з якими стикалася українська економіка. Всі банки показали позитивну динаміку зростання регулятивного капіталу, що свідчить про підвищення їхньої фінансової стійкості. Особливо варто відзначити АТ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк», які досягли значних обсягів капіталу. Нормативи достатності капіталу (Н2 і Н3) у всіх чотирьох банках перевищують нормативні вимоги НБУ, що вказує на здатність банків адекватно покривати ризики. Це свідчить про зміцнення капітальної бази та покращення управління ризиками. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) у банках залишається на низькому рівні, особливо у АТ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк». Це вказує на обережну кредитну політику і зменшення ризиків. Коефіцієнти покриття ліквідністю (LCR) в усіх банках перевищують 100%, що свідчить про високу ліквідність і здатність покривати короткострокові зобов'язання. Особливо виділяється АТ КБ «ПриватБанк» з високими значеннями LCRвв. Показники, такі як Н9 (максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов’язаними

особами) і Н11 (інвестування в цінні папери), демонструють, що банки зменшили концентрацію ризиків, що є позитивним аспектом для їхньої фінансової стабільності.

Загальна позитивна динаміка показників свідчить про здатність банків адаптуватися до зовнішніх економічних умов, зокрема у контексті викликів, спричинених війною та економічною нестабільністю.

Висновки до розділу 2

Серед найважливіших механізмів регулювання можна визначити:

– зміну облікової ставки ;

– скасування обмеження на встановлення валютного курсу;

– тимчасове зменшення ліміту на зняття готівки за кордоном з гривневих рахунків, відкритих у банках-резидентах;

– скасування деяких валютних обмежень;

– запровадження нормативів банківської діяльності згідно Базель ІІІ;

– удосконалення механізму обов'язкового резервування залучених банками коштів.

Проведений аналіз інструментів Національного банку України у регулюванні банківського сектора підтверджує їхню ефективність і дає підстави сподіватися на подальші позитивні тенденції в зниженні впливу воєнних ризиків на фінансову систему та економіку країни в цілому. Політика поступового, хоча й незначного, зниження облікової ставки має на меті активізувати кредитну діяльність банків, зменшуючи вартість позикових коштів та дохідність державних цінних паперів.

Крім того, впровадження відкритого банкінгу є позитивним кроком, який сприяє наближенню вітчизняного ринку платіжних послуг до міжнародних стандартів.

Системно важливі банки України демонструють стійкість та покращення фінансових показників, що свідчить про їхню готовність до впливу зовнішніх

факторів. Це позитивно позначається на стабільності банківської системи в цілому, проте потребує постійного моніторингу та адаптації стратегій управління ризиками для подальшого зростання і розвитку.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ДІЄВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

3.1. Пруденційне регулювання банківської діяльності в Європейському Союзі

Жодна країна не зацікавлена в появі кризових явищ в економіці. Банківський сектор є одним із найбільш вразливих і непередбачуваних щодо ризику системних криз, оскільки в ньому високий рівень ризикованості, а часто буває складно точно оцінити рівень ризику. Тому будь-яка економіка потребує ефективної системи регулювання та нагляду за банківською діяльністю, яка забезпечує своєчасне реагування та дієвість, що дозволяє запобігати кризам на ранніх етапах.

Для успішного розвитку пруденційного регулювання в Україні необхідно вивчити досвід зарубіжних країн щодо впровадження та регламентації пруденційних норм у банківській сфері. В Європейському Союзі накопичено значний досвід застосування таких норм, а також різні підходи до імплементації міжнародних стандартів банківського регулювання та нагляду. Системи пруденційного регулювання в окремих країнах ЄС мають різні законодавчі підходи та наглядову інфраструктуру, яка може суттєво відрізнятися в залежності від конкретної держави.

Банківське законодавство та пруденційні норми повинні створювати умови, які заохочують банки діяти безпечно та зважено, а правова база і система нагляду мають запобігати викривленням, спричиненим підтримкою державного сектора. Це вимагає узгодженого набору вимог щодо бухгалтерського обліку, оцінки активів, звітності для нагляду і публічного розкриття інформації, управління ризиками та прийняття ризиків, а також процесів входу і виходу з ринку. Цей розділ поділяється на три частини: політика доступу до ринку,

управління та контроль ризиків, а також кількісні інструменти пруденційного нагляду.

Під пруденційним регулюванням розуміють: «систему норм державно-владного характеру, що має на меті забезпечення стабільного й надійного функціонування банківської системи загалом, а також захист інтересів вкладників за допомогою ліцензування банківської діяльності, встановлення економічних нормативів функціонування банків і здійснення банківського нагляду, основним інструментом якого виступає застосування норм впливу (санкцій) від імені держави» [9].

Пруденційне регулювання є правовою формою встановлення економічно обґрунтованих вимог для кредитних організацій з метою підвищення їх фінансової стійкості та запобігання ліквідності і неплатоспроможності.

Основними завданнями цього регулювання є мінімізація банківських ризиків, створення умов для стабільного розвитку банківської системи України та запобігання кризам на національному ринку банківських послуг. Виконання цих завдань сприяє досягненню основної мети пруденційного регулювання – захисту громадян, підприємств, а також іноземних інвесторів від негативних фінансових наслідків і системних криз, що можуть виходити за межі банківського сектора. Важливо зазначити, що пруденційне регулювання включає також макропруденційне регулювання [11].

Макропруденційне регулювання має два основних підходи. Перший полягає в тому, що це регулювання охоплює не лише національні ринки, а й світову економіку, враховуючи взаємопов’язаність ризиків і глобалізацію економічних процесів. Цей підхід підкреслює необхідність контролю глобальних ризиків, які можуть вплинути на фінансові системи різних країн.

Другий підхід, який більш поширений серед українських та іноземних фахівців, акцентує увагу на регулюванні та попередженні системних ризиків. Він включає як розширення спектра регулювання в межах банківського ринку (розгляд діяльності кредитних організацій у взаємозв'язку з іншими учасниками ринку), так і вихід за межі фінансового сектора. Це пов’язано з тим, що банки

відіграють ключову роль у фінансуванні реального сектора економіки, а отже, їхня стійкість впливає на загальну економічну стабільність.

Ключова відмінність макропруденційного регулювання від мікропруденційного полягає у різному масштабі цілей та завдань. Макропруденційне регулювання охоплює більш глобальні аспекти та враховує системні ризики, які можуть вплинути на економіку загалом, тоді як мікропруденційне регулювання зосереджене на індивідуальних банках і їх відповідності встановленим нормам.

Пруденційне регулювання – це комплекс державних норм, який включає реєстрацію та ліцензування банків, визначення економічних нормативів їх діяльності, а також здійснення нагляду з боку держави. Основним інструментом є застосування санкцій для забезпечення дотримання цих норм. Метою пруденційного регулювання є забезпечення стабільності банківської системи, захист інтересів вкладників і зменшення ризиків виникнення кризових ситуацій. Ефективне пруденційне регулювання сприяє зниженню ризиків для фінансової системи та захисту громадян від можливих негативних наслідків фінансових криз.

Вітчизняні науковці часто порівнюють інститути пруденційного регулювання та нагляду в Україні з аналогічними системами в інших країнах.

Наприклад, С.С. Савчук, досліджуючи розвиток пруденційного регулювання банківської діяльності в Україні та Польщі, робить висновок, що: «пруденційне регулювання слід розвивати шляхом адаптації стандартів і нормативів європейського банківського законодавства, що в подальшому повинно привести до уніфікації та інтеграції у загальноєвропейський банківський ринок» [20].

Подібна уніфікація справді мала місце в період після проведення цього дослідження. У тому числі ці тенденції проявилися у прийнятті Базельським комітетом стандартів «Базель ІІ» та «Базель ІІІ», які: «стали основними орієнтирами для становлення сучасного пруденційного регулювання в рамках конкретних правових систем» [35].

З впровадженням норм «Базель ІІІ» необхідно продовжувати перегляд комплексу заходів та удосконалювати комунікацію між наглядовими органами та кредитними установами для своєчасного виявлення порушень, забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Для формування стійкого і надійного банківського сектора важливо реалізувати заплановані зміни щодо імплементації норм Базельських угод, підсумувати результати реформи Національного банку України, що об'єднала функції регулювання та нагляду у всіх фінансових секторах. Крім того, потрібно оцінити перспективи реформування пруденційного нагляду в Україні, спираючись на принципи пропорційного регулювання. Не менш важливим є чітке визначення понять «пруденційне регулювання» та «пруденційний нагляд» з подальшим закріпленням їх на законодавчому рівні.

Таким чином, важливо враховувати європейський досвід у реформуванні центральної регулюючої структури в Україні для підвищення її ефективності, покращення якості нагляду та створення сприятливих умов для розвитку фінансового ринку країни. Розширення повноважень Національного банку України у сфері пруденційного регулювання і нагляду може знизити ризики використання регуляторного арбітражу фінансовими установами та сприяти зменшенню частки тіньової банківської діяльності, яка виникла через недосконаліть регулювання. Інтеграція міжнародного досвіду, зокрема європейського, дозволить ефективно застосувати інтегрований фінансовий регулятор, уникнувши проблем, які виникли, наприклад, у Німеччині.

3.2. Напрями поліпшення регулювання діяльності банківського сектору у сучасних умовах

Сьогодні банківська система України відіграє ключову роль в економіці держави, тому забезпечення високого рівня дотримання економічних нормативів банками є важливим завданням для Національного банку України.

Для створення ефективного та конкурентоспроможного банківського

ринку, який відповідатиме європейським стандартам, необхідно впроваджувати в українську банківську систему міжнародні механізми, що мають уніфікований характер і були успішно апробовані в європейських країнах.

Запровадження нових вимог і рекомендацій сприятиме досягненню високого рівня безпеки, стабільності та ефективності функціонування банківської системи, що свідчитиме про здатність українських банків відповідати встановленим економічним нормативам.

Виконання та розрахунок встановлених економічних нормативів є обов'язковими для банків, і результати, отримані в процесі цих розрахунків, подаються у формі звітності до Національного банку України (НБУ). У випадку невиконання або неподачі звітності передбачено застосування санкцій. Однак у 2022 році НБУ скасував проведення щорічної оцінки стійкості банківських установ, а також відмінив покарання за порушення нормативів, лімітів відкритої валютної позиції та затримки в поданні звітності, якщо ці порушення стали наслідком негативного впливу агресії Російської Федерації.

Війна створює значну невизначеність, що може позначитися на макроекономічному середовищі та стабільності фінансової системи, а отже, на реалізації Стратегії НБУ.

Далі розглянемо основні ризики, які можуть виникнути для вітчизняних банків і негативно вплинути на функціонування банківської системи України з урахуванням воєнно-політичного контексту, стрімкого розвитку технологій та соціальних змін у світі.

Серед основних ризиків виділяються:

1. Затяжні військові дії: можлива ескалація конфлікту на інших територіях або в сусідніх країнах.

2. Зниження довіри міжнародних партнерів, що може призвести до зменшення військової та економічної допомоги Україні.

3. Погіршення міжнародних відносин, відсутність підтримки на шляху до вступу України в Європейський Союз.

4. Відсутність достатніх ресурсів для реалізації запланованих змін і

уповільнення структурних реформ в країні.

5. Зростання соціально-економічних проблем: збільшення рівня безробіття, дефіциту державного бюджету та погіршення платіжного балансу, що негативно вплине на загальну економічну ситуацію в Україні.

6. Відсутність узгодженості між урядовими ініціативами та цілями Національного банку України.

7. Затяжна реінтеграція деокупованих територій.

8. Потенційні фінансові кризи: можливість глобальної фінансової кризи на світовому ринку.

9. Демографічна криза, що може вплинути на робочу силу і споживчий попит.

10. Падіння рівня довіри до Національного банку України та інших фінансових інститутів.

Ці ризики вимагають особливої уваги з боку регуляторів та учасників фінансового ринку для забезпечення стабільності банківської системи в умовах викликів, що постають перед країною.

Для ефективного протистояння банківської системи України згаданим ризикам необхідно впровадити наступні основні напрями підвищення рівня дотримання нормативів регулювання банківської діяльності:

1. Впровадження процесу ICAAP/ILAAP дозволить вдосконалити планування та управління капіталом, що забезпечить необхідний рівень достатності капіталу та ліквідності банків.

2. Збільшення обсягів регулятивного капіталу шляхом залучення додаткових інвестицій, підвищення прибутковості та зменшення ризиків.

3. Удосконалення структури активів і зобов’язань, оптимізація їх розподілу за строком, ризиком, валютою та рівнем дохідності.

4. Ефективний розподіл високоліквідних ресурсів підвищить рівень ліквідності банківських установ.

5. Підвищення якості кредитного портфелю, використання ефективних методів моніторингу та оцінки кредитного ризику, посилення контролю за

кредитними операціями, а також запобігання утворенню проблемної заборгованості.

6. Поліпшення якості інвестиційного портфеля через розширення сфер інвестування, зокрема в фондовий ринок та цінні папери.

Усі зазначені напрями підвищення рівня дотримання банками економічних нормативів спрямовані на підтримку фінансової стабільності та надійності банківської системи в цілому.

Висновки до розділу 3

З огляду на зарубіжний досвід, можна стверджувати, що в Україні є певні недоліки в пруденційному регулюванні банківської діяльності, які негативно впливають на ефективність процедур та достовірність отриманої інформації. Зокрема, необхідно підвищити вимоги до корпоративного управління та системи ризик-менеджменту, а також розширити відповідальність керівництва банків за прийняття недобросовісних рішень, приховування чи фальсифікацію звітності.

Це означає, що слід зосередитися не лише на розширенні повноважень регулятора, а й на збільшенні відповідальності піднаглядових суб'єктів і їх керівництва, а також на стимулюванні їхньої активності в оцінці ризиків. Позитивний ефект у вдосконаленні банківського регулювання та нагляду може бути досягнуто шляхом залучення самих кредитних організацій до реформування системи, оскільки ефективна банківська система потребує не лише активної діяльності регулятора, але й створення внутрішніх стимулів для поліпшення управлінських практик, розвитку корпоративної відповідальності та раціонального менеджменту.

Також важливо приділяти більше уваги консолідованому нагляду за діяльністю банківських груп і холдингів, оскільки ця система ускладнює аналіз ризикової діяльності через взаємозв'язок ризиків цих структур.

ВИСНОВКИ

Банківське регулювання в Україні складається з набору заходів, що здійснюються Національним банком України для управління діяльністю банків через нормативно-правові акти, які визначають основи функціонування банківської системи та встановлюють санкції для комерційних банків у разі порушення законодавства.

До інструментів регулювання банківської діяльності НБУ належать монетарні інструменти та економічні нормативи.

Основними з цих інструментів є облікова політика, оперативні цілі, коридор процентних ставок для монетарних інструментів постійного доступу, інструменти валютних інтервенцій, тендери для підтримки ліквідності та інші засоби. Ключовими показниками впливу монетарних інструментів на розвиток банківського сектору України виступають валютний курс (зокрема, девальвація гривні) та рівень інфляції.

Загалом, аналіз інструментарію монетарного регулювання свідчить про його комплексний характер, що сприяє стабільності розвитку банківського сектору України.

Економічні нормативи поділяються на чотири групи: нормативи капіталу (Н1, Н2 та Н3); нормативи кредитного ризику (Н7, Н8, Н9 та Л13-1 та Л13-2); нормативи інвестування (Н11 та Н12); нормативи ліквідності (LCRBB та LCRIB, NSFR).

Національний банк України регулярно адаптує та вдосконалює структуру регуляторів банківського сектору, враховуючи міжнародні норми, європейські стандарти та актуальні економічні умови в країні.

Загалом, активи, загальний обсяг кредитного портфеля та зобов'язання банків вказують на стабільне зростання банківського сектора, хоча кредитний портфель підлягає певним коливанням, викликаним зовнішніми економічними та політичними факторами.

Зобов’язання банків в іноземній валюті в період з 2019 до 2023 року зазнали значного впливу інфляції та девальвації гривні. Найбільший негативний вплив був зафіксований у 2022 році, коли висока інфляція та різке падіння курсу гривні призвели до значного зменшення реальних зобов’язань банків. У 2023 році ситуація почала покращуватися, хоча вплив девальвації все ще залишався відчутним.

Аналіз інструментів Національного банку України, які використовуються для регулювання банківського сектору, підтверджує їхню ефективність і викликає оптимізм щодо подальшого зниження впливу воєнних ризиків на фінансову систему та економіку в цілому. Політика поступового, хоча й незначного, зниження облікової ставки має на меті активізувати кредитну діяльність банків, зменшуючи вартість позикових коштів та доходність державних цінних паперів. Додатково, впровадження відкритого банкінгу є позитивним кроком, що наближає вітчизняний ринок платіжних послуг до міжнародних стандартів.

Системно важливі банки України демонструють стабільність та покращення фінансових показників, що свідчить про їхню готовність до впливу зовнішніх факторів. Це позитивно впливає на загальну стабільність банківської системи, однак потребує постійного моніторингу та коригування стратегій управління ризиками для подальшого зростання і розвитку.

В цілому банки дотримуються економічних нормативів, незважаючи на макрофінансову нестабільність. За останні п’ять років спостерігається позитивна динаміка у виконанні обов’язкових економічних нормативів.

Варто підкреслити, що Національний банк України, як регулятор банківського сектору, у лютому 2022 року вживав ряд заходів для підтримки банків та їхніх позичальників з метою забезпечення ефективності та стабільності банківської системи. Завдяки оперативно прийнятим рішенням вдалося стабілізувати ситуацію і зменшити негативний вплив виниклих проблем.

Ключовими рішеннями для поліпшення ситуації у фінансовому секторі та забезпечення ефективності банківської діяльності стали:

– обмеження транскордонного руху капіталу та фіксація валютного курсу;

– розширення доступу до рефінансування;

– ненакладення санкцій на банки за порушення встановлених нормативів, лімітів відкритої валютної позиції та строків подання статистичної звітності, якщо такі порушення стали наслідком агресії Росії;

– спрощення певних вимог до операційної діяльності, зокрема тимчасово щодо подання звітності.

Таким чином, фінансова сфера, а зокрема банківський сектор, розвивається повільно, незважаючи на економічну нестабільність та серйозні політико-військові виклики в країні. Більшість банків продовжують виконувати свої функції, здійснювати активні та пасивні банківські операції та дотримуватися встановлених норм і вимог.

Аналіз ефективності роботи банківського сектору свідчить про те, що вітчизняні банки, Національний банк України та інші органи влади стикаються з численними викликами та труднощами. Незважаючи на погіршення показників рентабельності, зниження обсягів кредитування, скорочення прибутковості та банкрутство деяких установ, банківський сектор продовжує функціонувати та виконувати свої функції навіть в умовах економічної нестабільності. Це свідчить про стійкість і здатність банківської системи адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів, а також підкреслює необхідність подальших реформ та вдосконалення регуляторної політики для забезпечення стабільності та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2121-14#Text (дата звернення: 21.10.2024).

2. Про схвалення Методики розрахунку коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR): Рішення Національного банку України від 24.12.2019 р. № 1001-рш. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1001500-19#Text (дата звернення: 21.10.2024).

3. Про схвалення Методики розрахунку коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR): Рішення Правління НБУ № 101-рш від 15 лютого 2018 року. URL: https://bank.gov.ua/document/download?docId=64531891 (дата звернення: 21.10.2024).

4. Про затвердження Правил здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України в 2023 році: Постанова Правління Національного банку України від 25.04.2023. № 56. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25042023_56 (дата звернення: 21.10.2024).

5. Стратегія макропруденційної політики Національного банку України. НБУ. 2020. URL: https://bank.gov.ua/ ua/files/zgNZIvZgKdapdeO (дата звернення: 21.10.2024).

6. Версаль Н.І., Прилепа А. LTV як макропруденційний інструмент гальмування бумів у кредитуванні домогомподарств. *Проблеми системного підходу в економіці.* 2022. № 1(87). С. 54–63.

7. Макаренко М., Смолова Я. Аналіз інструментальної забезпеченості макропруденційної політики в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. Частина 2. С. 83–90.

8. Москалюк М., Версаль Н. Системно важливі банки в Україні: особливості функціонування. *Grail of Science*. 2022. № 14–15. С. 122–124.

9. Заруцька О.П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід. Суми: УАБС НБУ, 2013. 379 с.

10. Кузніченко Я.М. Пруденційне регулювання достатності капіталу банку. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Суми: Сумський державний університет, 2021. 205 с.

11. Кузніченко Я. М. Розвиток пруденційних вимог та методологічні засади оцінки достатності капіталу банку. Розвиток банківської системи в умовах формування нової архітектури фінансового ринку. Одеса: Видавництво «Атлант», 2012. С. 521–569.

12. Лещенко В.В. Організація системи банківського нагляду: структура, моделі, проблеми регулювання. *Інвестиції: практика та досвід.* 2016. № 6. С. 132–136.

13. Міщенко В., Крилова А. Методологічні засади запровадження макропруденційного регулювання та нагляду. *Вісник НБУ*. 2011. № 3. С. 12–15.

14. Міщенко В., Шульга С. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи. *Вісник НБУ.* 009. № 8. С. 12–21.

15. Міщенко С. Критерії та показники оцінки стабільності функціонування фінансового сектору. *Вісник НБУ.* 2008. № 9. С. 36–45.

16. Науменкова С.В., Міщенко В.І., Лисенко Р.С., Міщенко С. В. та ін. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: інформ.-аналіт. матеріали. К.: НБУ, Центр наукових досліджень, 2006. Вип. 6. 162 с.

17. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка.*2015. № 12 (177). С. 39–49. 8.

18. Науменкова С., Цицик К. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2015. № 10 (175). С. 46–55.

19. Науменкова С.В., Міщенко В.І. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 10. С. 53–76.

20. Савчук С.С. Міжнародно-правові стандарти банківської діяльності: монографія. Київ – Одеса : Фенікс, 2019. 258 с.

21. Сисоєва Л.Ю., Нагаєвич М.В. Банківський нагляд та банківське регулювання: аналіз теоретичних засад. Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ. 2012. Вип. № 2. С. 55–64.

22. Сідак М.В., Мічатек В. Порівняльний аналіз принципів правового регулювання банківських відносин в Європейському Союзі та Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право.* Вип. 2011. Ч. 2. С. 130–135.

23. Сус Л.В., Сус Ю.Ю. Економічні нормативи НБУ як інструмент регулювання банківської діяльності. *Бізнес-інформ.* 2021. №3. С. 119–126.

24. Харабара В. М., Грешко Р. І., Харабара В. І. Шляхи вдосконалення банківського регулювання в Україні. *Актуальні проблеми національної економіки в інтересах оборони і безпеки держави та шляхи їх вирішення*. 2022. С. 187 – 191.

25. Швець Н.Р. Теоретико-методологічні засади сучасного банківського нагляду. URL: http://naukajournal.org/index.php/article/view/537/709 (дата звернення 20.02.2024).

26. Шумило І., Міщенко В., Лисенко Р. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки. *Вісник НБУ*. 2006. № 3. С. 6-11.

27. Щуревич О.І. Банківське регулювання та нагляд як основа стабільності банківської системи. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2014. Вип. № 24.7. С. 309–315.

28. Мойсеєв С.Р. Макропруденційні інструменти. URL: http://www.cbr.ru/ireception/terms_dfs.pdf (дата звернення: 21.10.2024).

29. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev. June 2011) / Basel Committee on Banking Supervision. – 2010. – 68 p. URL: http://www.bis.org/publ/ bcbs189.pdf (дата

звернення: 21.10.2024).

30. Borio C. Measuring the past to better understand the present and chart the future: the central bank network on historical monetary and financial statistics. IFC Bulletin. URL: https://www.bis.org/ifc/publ/ifcb58_01_rh.pdf (дата звернення: 21.10.2024).

31. Hirtle B., Schuermann T., Stiroh K. Macroprudential Supervision of Financial Institutions: Lessons from the SCAP. *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports*. 2009. № 409. P. 13.

32. Lim C. Macroprudential policy: What instruments and how to use them? Lessons from country experiences. *International Monetary Fund. Working paper*. 2011. WP/11/238. P. 84.

33. Macroprudential instruments and frameworks: a stocktaking of issues and experiences. *Bank for International Settlements. CGFS Papers.* 2000. № 38. May. 31 p.

34. Macroprudential Policy Tools and Frameworks (Progress Report to G20) / FSB, IMF, BIS. 2011. 20 p.

35. Maddaloni A.,Scopelliti A.D. Rules and Discretion(s) in Prudential Regulation and Supervision: Evidence from EU Banks in the Run-Up to the Crisis, ECB Working Paper Series. 2019. № 2284.Pp. 30–46.

36. Ongena S., Popov A., Udell G. F. When the Cat's Away the Mice will Play. Does Regulation at Home Affect Bank Risk Taking Abroad? Journal of Financial Economics. 2013. №108. Pp. 727–750.

37. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. Bank for International Settlements. January 2013 [E Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf (дата звернення: 21.10.2024).

38. Latest updates on the banking package. European Commission. URL: https://finance.ec.europa.eu/ news/latest-updates-banking-package-2023-12-14_en (дата звернення: 10.02.2024).

39. Regulation (EU) of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and

amending Regulation (EU). No 575/2013.

40. Regulators announce “Basel III endgame” rules for large US banks. Financial Times. URL: https://www.ft.com/content/d4d15a2a-1568-47db-bd29-937a478dc768 (дата звернення: 26.02.2024).

41. Національний банк України. URL: http://www. bank.gov.ua (дата звернення: 21.10.2024).